

Pieśni

JAN KOCHANOWSKI

Pieśni

[Nota edytorska]

Tekst *Pieśni* został tu podany według pierwodruku, który ukazał się w roku 1586 w Drukarni Łazarzowej w Krakowie pt. *Pieśni Jana Kochanowskiego księgi dwoje*. Egzemplarz Biblioteki Zakładu Narodowego im. Ossolińskich we Wrocławiu (sygn. XVI Qu. 2036) został starannie przedrukowany przez Władysława Floryana (1953, 2. wyd. 1981).

Nie zamieszczono w niniejszej edycji dwu utworów: *O śmierci Jana Tarnowskiego* i *Pamiętka Janowi Baptyście*... Znajdują się one wprawdzie w pierwodruku *Pieśni*, ale pod względem gatunkowym, jako epicedia, stanowią zupełnie odrębne zjawisko. Zamieszczono natomiast pieśni nie włączone do zbioru „ksiąg dwojga”, ale opublikowane pośmiertnie w osobnej edycji zatytułowanej *Fragmenta albo pozostałe pisma*, wydanej w tejże Drukarni Łazarzowej w roku 1590 (ta edycja jest podstawą przedruku; korzystałem z egzemplarza Biblioteki Czartoryskich w Krakowie, sygn. 2029 I).

Tekst został przygotowany zasadniczo zgodnie z kryteriami zawartymi w opracowaniu *Zasady wydawania tekstów staropolskich. Projekt* (Wrocław 1955) — typ B (edycje popularnonaukowe). Zachowano jednak pewne cechy językowe, których nie uwzględnia się w edycjach popularnonaukowych, zwłaszcza dawne końcówki fleksyjne i większość dawnych form ortograficznych (np. w zakresie pisowni „u”/„ó”) oraz wariantowe zapisy niektórych wyrazów („sie”/„się”), ujednociono jednak zgodnie z pisownią dzisiejszą niektóre formy ortograficzne używane w pierwodruku zamiennie (np. „pułnocny”/„północny”). Nie zachowano „a” pochylonego, „e” pochylone zachowano jedynie w miejscach rymowych, a „o” pochylone tylko w przypadkach zgodnych z pisownią dzisiejszą.

Podstawową zasadą była jak największa wierność wobec pierwodruku, również w zakresie interpunkcji, która stanowi jeden z najtrudniejszych i do dziś nie rozwiązanych problemów edytorskich literatury staropolskiej. Trudno tu o rozwiązanie możliwe do przyjęcia przez wszystkich ze względu na zasadnicze różnice między dawnym systemem retoryczno-intonacyjnym i obecnym systemem logiczno-syntaktycznym, a także ze względu na niekonsekwencje zapisu w dawnych drukach.

Ponadto w niniejszej edycji zastosowano współczesne zasady pisowni małych i wielkich liter. Wielkimi literami zapisywano też rzeczowniki oznaczające upersonifikowane pojęcia (np. Fortuna, Szczęście).

W związku z powyższym edycja utworu nie opiera się w całości na żadnym z wydań współczesnych, choć przede wszystkim uwzględniono pewne rozstrzygnięcia zawarte w najnowszej edycji krytycznej *Pieśni*, opracowanej w ramach sejmowego wydania Dzieł wszystkich Kochanowskiego przez Marię Renatę Mayenową i Krystynę Wilczewską oraz Barbarę Otwinowską i Marię Cytowską (1991). Wykorzystano cenny Aneks I: Zmiany tekstowe w wydaniach i rękopisach „Pieśni”. Nieliczne koniektury i emendacje wprowadzone przez Autorki tej edycji przyjęto bez zastrzeżeń i ze względu na charakter niniejszego wydania nie zaznaczono ich ani w tekście, ani w przypisach. Wydanie to nie obejmuje jednak pieśni zawartych we *Fragmentach* (osobna edycja *Fragmentów* w ramach wydania sejmowego jeszcze się nie ukazała). Za edycjami Krzyżanowskiego i Ślękowej przyjęto więc — też nie zaznaczając tego osobno — kilka drobnych emendacji w tekście pieśni z *Fragmentów*, trzymając się jednak wiernie przekazu zawartego w pierwodruku.

Przy opracowywaniu tekstów zostały wzięte pod uwagę także ustalenia edytorskie zawarte w wydaniach przygotowanych dla serii Biblioteki Narodowej przez Tadeusza Sinkę (1927, 1948) i Ludwikę Ślękową (1970, 1997) oraz w edycji Poezji Jana Kochanowskiego opracowanej przez Janusza Pelca (wyd. 2, 1988) i w edycji Dzieł polskich opracowanej przez Juliana Krzyżanowskiego (wyd. 9, 1978).

Zgodnie z praktyką stosowaną przez niektórych dotychczasowych wydawców (Julian Krzyżanowski, Janusz Pelc) wyodrębniono graficznie poszczególne strofy pieśni, uznając, że taki tradycyjny zapis oddaje intencje zawarte w zapisie znanym z pierwodruku, a równocześnie jest czytelny i uzasadniony w wydaniu przeznaczonym dla szerokiego kręgu odbiorców.

Autorom wszystkich wymienionych edycji, a zwłaszcza Autorkom wydania sejmowego, niniejsza edycja wiele zawdzięcza również w zakresie opracowania komentarza, który jednak różni się w wielu miejscach od komentarzy do edycji wcześniejszych. Głównym celem było umożliwienie współczesnemu czytelnikowi — nie obeznanemu w ogóle z dawną polszczyzną — zrozumienia tekstu. Objaśnienia są więc praktyczne, zwięzłe i nie odwołują się do problematyki historycznojęzykowej. W celu ustrzeżenia czytelnika przed mylnymi interpretacjami tekstu szczególną uwagę zwrócono na wyrazy, które są używane do dziś, ale których znaczenie w *Pieśniach* jest odmienne od znaczenia obecnego.

Przy tworzeniu komentarza pomocne były także podstawowe słowniki, a zwłaszcza *Słownik polszczyzny XVI wieku*, *Słownik języka polskiego* pod red. Witolda Doroszewskiego oraz *Słownik języka polskiego* Samuela Bogumiła Lindego, a także słowniki mitologiczne, zwłaszcza *Słownik mitologii greckiej i rzymskiej* Pierre’a Grimala.

prof. dr hab. Piotr Wilczek, Uniwersytet Warszawski, Instytut Badań Interdyscyplinarnych
„Artes liberales”

Pieśni Jana Kochanowskiego Księgi Dwoje

[DEDYKACJA]

Nikommu, albo raczej wszystkim, swoje księgi
Daję. By kto nie mniemał (strach to bowiem tęgi¹),
Że za to trzeba co dać. Wszyscy darmo miejcie.
O drukarza nie mówię², z tym się rozumiejcie³.

¹tęgi (starop.) — wielki. [przypis redakcyjny]

²O drukarza nie mówię (starop.) — o drukarzu nie mówię. [przypis redakcyjny]

³rozumiejcie — tu: porozumiejcie. [przypis redakcyjny]

Księgi pierwsze

Pieśń I⁴

INTACTIS OPULENTIOR⁵

Byś⁶ wszystko złoto posiadał, które — powiadają —
Gdzieś daleko gryfowie i mrówki⁷ kopają⁸;
Byś pałace rozwodził⁹ nie tylko na ziemi,
Lecz i morza kamieniami zabudował¹⁰ swemi;

Jesli¹¹ dyjamentowe goździe¹² Mus¹³ ma w ręku,
Któreми natwarszego umie pożycić¹⁴ sęku¹⁵,
Ani ty wyswobodzisz serca z ciężkiej trwogi,
Ani z okrutnej śmierci sidiel wyrwiesz nogi¹⁶.

Lepiej polnych Tatarów¹⁷ dawny zwyczaj niesie,
U których każdy swój dom wozi na kolesie¹⁸;
Lepszego rządu Gete grubi używają¹⁹,
Gdzie niwy²⁰ nie mierzone²¹ wolne zboża dają²².

Tam niewinna²³ macocha dziątek pierwszej żony,
Sirót nędznych²⁴, przestrzega wczasu²⁵ z każdej strony²⁶;
Ani z wielkim posagiem męża rządzi²⁷, ani
Nadzieje kładzie w gładkim²⁸ miłosniku²⁹ pani.

⁴W przypisach gwiazdką oznaczono wyrazy, które są używane do dziś, ale których znaczenie w *Pieśniach* jest odmienne od znaczenia obecnego. [przypis edytorski]

⁵*intactis opulentior* — pieśń jest parafrazą ody Horacego (Carmina III 2.4) noszącej tytuł *Ad divites avaros (Do zachłannych bogaczy)*. Początek tej pieśni (incipit) stanowią słowa podane tu jako motto: „*intactis opulentior*”. [przypis redakcyjny]

⁶byś — tu: choćbyś. [przypis redakcyjny]

⁷gryfowie i mrówki — gryfy, mitologiczne ptaki posiadające duże skrzydła, orle dzioby i tułowia lwa; były strażnikami złota na pustyniach północnych Indii czy też w Arabii; tutaj wraz z mrówkami są przedstawione jako istoty strzegące skarbów i wydobywające złoto. [przypis redakcyjny]

⁸kopają (starop.) — kopią, wydobywają. [przypis redakcyjny]

⁹rozwodzić coś — budować na ogromnej przestrzeni. [przypis redakcyjny]

¹⁰morza kamieniami zabudował — jest to nawiązanie do metody budowania rzymskich willi; wprawdzie nie na morzu, ale na tamach czy kamiennych groblach wchodzących w morze. [przypis redakcyjny]

¹¹jesli (starop.) — skoro. [przypis redakcyjny]

¹²dyjamentowe goździe — stalowe gwoździe. [przypis redakcyjny]

¹³Mus — bogini konieczności (łac. Necessitas). [przypis redakcyjny]

¹⁴pożycić (strop.) — zniszczyć, pokonać. [przypis redakcyjny]

¹⁵natwarszego (...) sęku (starop.) — ogromnej trudności (określenie przysłowiowe). [przypis redakcyjny]

¹⁶Ani (...) wyswobodzisz (...), Ani (...) wyrwiesz — ani nie wyswobodzisz, ani nie wyrwiesz; w staropolskiej przeczynie przeczenie było zawarte w spójniku „ani”. [przypis redakcyjny]

¹⁷polnych Tatarów — koczowniczych Tatarów, którzy są tu odpowiednikami Scytów z pieśni Horacego. [przypis redakcyjny]

¹⁸kolasa (tu forma N. lp: kolesie) — wóz chłopski, ciężarowy. [przypis redakcyjny]

¹⁹Lepszego rządu Gete grubi używają — lepszy porządek jest u prymitywnych Getów, czyli u starożytnego ludu, koczującego nad Dunajem, uważanego za poprzednika Tatarów. [przypis redakcyjny]

²⁰niwa — tu: wydzielona część pola. [przypis redakcyjny]

²¹nie mierzone — nie wymierzone na poszczególne działki, nie posiadające ustalonych granic. [przypis redakcyjny]

²²wolne zboża — dostępne dla wszystkich, stanowiące wspólną własność. [przypis redakcyjny]

²³niewinny (starop.; łac. *innocens*) — odznaczający się nieskazalnymi obyczajami. [przypis redakcyjny]

²⁴nędzny* (starop.) — nieszczęśliwy. [przypis redakcyjny]

²⁵przestrzegać wczasu (starop.) — doglądać wygody. [przypis redakcyjny]

²⁶z każdej strony — tu: pod każdym względem. [przypis redakcyjny]

²⁷męża rządzi (starop.) — rządzi mężem. [przypis redakcyjny]

²⁸gładki (starop.) — piękny, urodziwy. [przypis redakcyjny]

²⁹miłosnik (starop.) — zalotnik, kochanek. [przypis redakcyjny]

Wielki posąg rodziców postęпки uczciwe,
A k temu obyczaje skromne i wstydlive;
Występných tam nie cierpią, lecz kto będzie krzywy,
Niech sie wierci, jako chce, nie zostanie żywy.

O, ktokolwiek będzie chciał mordy niecotliwe
I domowe okrócić³⁰ najazdy krwie³¹ chciwe,
Jesli pragnie ojczyzny ojcem być nazwany
I tymże na wysokich kolumnach pisany,

Niech objęździć swą wolą śmie nieokróconą³²,
A jego sprawy przyszłe wieki więc wspomioną;
Ponieważ cnocie żywej³³ my źli, nie życzymy³⁴,
Aż gdy nam z oczu zniknie, toż³⁵ jej żałujemy.

Co po tych skargach próznych, jesli na występy
Przez spary — jako mówią — patrza urząd tępy³⁶?
Po co statut i prawa chwalebne stawiamy,
Jesli sie obyczajów dobrych nie trzymamy?

Nie odstraszą zbytecznym³⁷ ogniem zarażone
Kupca kraje chciwego ani przesadzone³⁸
Mrozem gwałtownym pola; żeglarze bywali³⁹
Wszystek świat, jako wielki⁴⁰, kołem objechali.

Ubóstwo, hańba wielka, każe człowiekowi
Czynić i cierpieć wszystko; już on i wstydowni
Mir dawno wypowiedział⁴¹, i cnocie, niedbały,
Poświęconej nie myśli dostępować skały⁴².

Albo my do spólnego skarbu⁴³, gdzie życziwa
Ludzka pochwała i głos pospolity⁴⁴ wzywa,
Albo w morze, przyczynę wszech nieszczęśliwości,
Perły, złoto i wielkiej kamienie drogości

Zarzućmy, jesli grzechów żałujem statecznie
I nieprawości swoich. Potrzeba kóniecznie
Złej napierwsze początki żądze⁴⁵ wykorzenić,
A dziełem pracowitszym pieszczotę⁴⁶ odmienić.

³⁰okrócić (starop.) — ukrócić, poskromić. [przypis redakcyjny]

³¹krwie (starop. D. lp rodz. ż.) — krwi. [przypis edytorski]

³²objęździć swą wolą (...) nieokróconą (starop.) — powściągnąć, opanować nieposkromioną samowolę. [przypis redakcyjny]

³³cnota żywa — prawdziwa cnota (inne możliwe rozumienie: cnota ludzi żywych). [przypis redakcyjny]

³⁴nie życzymy (starop.) — nie sprzyjamy. [przypis redakcyjny]

³⁵toż (starop.) — dopiero wtedy. [przypis redakcyjny]

³⁶Przez spary (...) patrza urząd tępy (starop.) — opieszaly urząd patrzy pobłażliwie, „przez palce”. [przypis redakcyjny]

³⁷zbyteczny* (starop.) — nadmierny. [przypis redakcyjny]

³⁸przesadzony (starop.) — nadmiernie wypelniony. [przypis redakcyjny]

³⁹bywali (tu forma lm: bywali) — doświadczony; por. wyraz pokr.: bywalec. [przypis redakcyjny]

⁴⁰jako wielki — cały wielki. [przypis redakcyjny]

⁴¹Mir (...) wypowiedział (starop.) — zerwał pokój. Obecnie „wypowiada się” wojnę; wówczas mówiono: wypowiadam pokój, opowiadam wojnę. [przypis redakcyjny]

⁴²dostępować skały (starop.) — zbliżyć się do skały. [przypis redakcyjny]

⁴³spólny skarb (starop.) — wspólny skarb; chodzi tu o skarb państwowy utworzony z podatków. [przypis redakcyjny]

⁴⁴pospolity (starop.) — powszechny; por. wyraz pokrewny: rzeczpospolita. [przypis redakcyjny]

⁴⁵żądze (starop. D. lp) — żądy. [przypis redakcyjny]

⁴⁶pieszczota* (starop.) — wygodnictwo, zniewiesćiałość. [przypis redakcyjny]

Nie umie syn szlachecki na koń wsieść i w łowy
Na dziki zwierz z oszczepem jachać⁴⁷ niegotowy,
Lepiej kufła świadomy⁴⁸ albo kart pisanych⁴⁹,
Każesz li dać, i kostek, prawem zakazanych.

Więc ojciec krzywo przysiągł, wydarł sąsiadowi,
Gotując niegodnemu spadek potomkowi:
I przybywa-ć mu⁵⁰ rzkomo⁵¹, ale nie wiem czemu,
Zawždy na czymści schodzi państwu niesporemu⁵².

Pieśń II⁵³

Serce roście patrząc⁵⁴ na te czasy!
Mało przed tym⁵⁵ gołe były lasy,
Śnieg na ziemi wysszej⁵⁶ łokcia leżał⁵⁷,
A po rzekach wóz nacięższy zbieżał⁵⁸.

Teraz drzewa liście na sie wzięły,
Polne łąki pięknie zakwitnęły;
Lody zeszły, a po czystej wodzie
Idą statki i ciosane łodzie.

Teraz prawie⁵⁹ świat się wszystkim śmieje,
Zboża wstały, wiatr zachodny wieje;
Ptacy sobie gniazda omyślają⁶⁰,
A przede dniem śpiewać poczynają.

Ale to grunt wesela prawego⁶¹,
Kiedy człowiek sumnienia całego⁶²
Ani czuje w sercu żadnej wady,
Przecz⁶³ by sie miał wstydać swojej rady⁶⁴.

Temu wina nie trzeba przylewać
Ani grać na lutni, ani śpiewać;
Będzie wesół, byś chciał, i o wodzie,
Bo sie czuje prawie na swobodzie⁶⁵.

⁴⁷jachać (starop.) — jechać. [przypis redakcyjny]

⁴⁸kufła świadomy — znający się na kufłu, czyli na picu alkoholu. [przypis redakcyjny]

⁴⁹karty pisane — malowane, służące do gry. [przypis redakcyjny]

⁵⁰przybywa-ć mu — przybywa ci mu, czyli: bogaci się. [przypis redakcyjny]

⁵¹rzkomo (starop.) — rzekomo, pozornie. [przypis redakcyjny]

⁵²Zawždy na czymści schodzi państwu niesporemu (starop.) — zawsze czegoś brakuje majątkowi, którego nie przybywa (inne rozumienie: zawsze czegoś brak, by zostać prawdziwym panem). [przypis redakcyjny]

⁵³W przypisach gwiazdką oznaczono wyrazy, które są używane do dziś, ale których znaczenie w *Pieśniach* jest odmienne od znaczenia obecnego. [przypis edytorski]

⁵⁴serce roście patrząc — serce rośnie, gdy się patrzy (inne znaczenie daw. imiesłowu). [przypis redakcyjny]

⁵⁵mało przed tym (starop.) — niedawno. [przypis redakcyjny]

⁵⁶wysszej — wyżej. [przypis edytorski]

⁵⁷Śnieg (...) wysszej łokcia leżał — warstwa śniegu była grubsza niż na łokieć, tj. ok. 60 cm. [przypis edytorski]

⁵⁸zbieżał (starop.) — przejechał. [przypis redakcyjny]

⁵⁹prawie (starop.) — naprawdę, prawdziwie. [przypis redakcyjny]

⁶⁰omyślać (starop.; tu forma 3 os. lm: omyślają) — obmyślać, projektować. [przypis redakcyjny]

⁶¹grunt wesela prawego — podstawa prawdziwej radości. [przypis redakcyjny]

⁶²Kiedy człowiek sumnienia całego — kiedy człowiek ma czyste sumienie. [przypis redakcyjny]

⁶³przecz (starop.) — dłaczego. [przypis redakcyjny]

⁶⁴rada — myśl, postanowienie, zamiar. [przypis redakcyjny]

⁶⁵na swobodzie — tu: wolny od trosk. [przypis redakcyjny]

Ale kogo gryzie mól zakryty,
Nie idzie mu w smak obiad obfity;
Żadna go pieśń, żaden głos nie ruszy,
Wszystko idzie na wiatr mimo uszy.

Dobra myśli, której nie przywabi,
Choć kto ściany drogo ujedwabi,
Nie gardź moim chłodnikiem chróścianym⁶⁶,
A bądź ze mną, z trzeźwym i z pijanym!

*Pieśń III*⁶⁷

Dzbanie mój pisany⁶⁸,
Dzbanie polewany,
Bądź płacz, bądź żarty, bądź gorące wojny,
Bądź miłość niesiesz albo sen spokojny,

Jakokolwiek⁶⁹ zwano
Wino, co w cię lano,
Przymkni się⁷⁰ do nas a daj się nachylić,
Chciałbym twym darem gości swych posilić.

I ten cię nie minie,
Choć kto mądrym słynie;
Pijali przedtym i filozofowie,
A przedsię⁷¹ mieli spełna⁷² rozum w głowie.

Ty zmiękczysz⁷³ każdego,
Nastateczniejszego⁷⁴;
Ty mądrych sprawy i tajemną radę⁷⁵
Na świat wydawasz przez twą cichą zdradę.

Ty cieszysz nadzieją
Serca, które mdleją;
Ty ubogiemu przyprawujesz rogi,
Że mu ani król, ani hetman srogi.

Trzymaj się na mocy,
Bo cię całej nocy
Z rąk nie wypuścim, aż dzień, jako trzeba,
Gwiazdy rozpędzi co do jednej z nieba.

⁶⁶*chłodnik chróściany* — altana z gałęzi. [przypis redakcyjny]

⁶⁷W przypisach gwiazdką oznaczono wyrazy, które są używane do dziś, ale których znaczenie w *Pieśniach* jest odmienne od znaczenia obecnego. [przypis edytorski]

⁶⁸*pisany* (starop.) — malowany, wzorzysty. [przypis redakcyjny]

⁶⁹*jakokolwiek* — wszystko jedno jak. [przypis redakcyjny]

⁷⁰*przymkni się* (starop.) — przybliź się. [przypis redakcyjny]

⁷¹*przedsię* (starop.) — mimo to. [przypis redakcyjny]

⁷²*spełna* (starop.) — w całości. [przypis redakcyjny]

⁷³*zmiękczyć* — sprawić, że ktoś stanie się skłonny do ustępstw. [przypis redakcyjny]

⁷⁴*nastateczniejszy* — najbardziej stały, poważny. [przypis redakcyjny]

⁷⁵*tajemna rada* — tajne zamysły. [przypis redakcyjny]

Pieśń IV⁷⁶

Złota to strzała⁷⁷ i krom wszego⁷⁸ jadu była,
Którą mię niepochybna⁷⁹ Miłość ugodziła.
Bo ja w swym miłowaniu troski nie znajduję,
Owszem, radość na sercu niewymowną czuję.

Nie to niewola służyć, ale służyć temu,
Kto twych posług niewdzięczzen, to sie nawięszemu
Nieszczęściu równa; tobie dzięki bądź, Miłości,
Iżeś mię uchowała takowej żalości.

Ma to twarz twoja, panno wszech piękniejsza, w sobie,
Że człowiek rad i nierad musi służyć tobie.
Ale to zaś niosą tve święte obyczaje,
Że, by⁸⁰ kto mógł być wolen, raczej ci sie daje.

Chciałbym tak być szczęśliwy i życzyłbym sobie,
Abych już tę na wieki łaskę znał po tobie⁸¹;
A bodaj ta wdzięczna⁸² twarz odmiany nie znała,
Byś dobrze i Sybillę laty przerównała⁸³.

Pieśń V⁸⁴

Kto ma swego chleba,
Ile człeku trzeba,
Może nic nie dbać o wielkie dochody,
O wsi, o miasta i wysokie grody.

To pan, zdaniem moim,
Kto przestał na swoim;
Kto więcej szuka, jawnie to znać daje
Sam na sie, że mu jeszcze nie dostaje⁸⁵.

Siła⁸⁶ posiadł włości,
Kto ujął chciwości⁸⁷;
Trudniej to przyjdzie niż Turki zhołdować
Albo waleczne Tatory wojować.

Mocą wiele świata
Wziął za krótkie lata

⁷⁶W przypisach gwiazdką oznaczono wyrazy, które są używane do dziś, ale których znaczenie w *Pieśniach* jest odmienne od znaczenia obecnego. [przypis edytorski]

⁷⁷*Złota to strzała (...)* była — w mit. gr. złota i ostra strzała Amora wzbudzała miłość, a tępa strzała gasiła miłość. [przypis redakcyjny]

⁷⁸*krom wszego* (starop.) — bez żadnego. [przypis redakcyjny]

⁷⁹*niepochybny* (starop.) — nie chybiający celu. [przypis redakcyjny]

⁸⁰*by* (starop.) — choćby. [przypis redakcyjny]

⁸¹*znał po tobie* — doznał od ciebie. [przypis redakcyjny]

⁸²*wdzięczny** (starop.) — miły. [przypis redakcyjny]

⁸³*Byś dobrze i Sybillę laty przerównała* — choćbyś nawet przewyższyła wiekiem Sybillę (starożytną wieszczkę słynną z długowieczności). [przypis redakcyjny]

⁸⁴W przypisach gwiazdką oznaczono wyrazy, które są używane do dziś, ale których znaczenie w *Pieśniach* jest odmienne od znaczenia obecnego. [przypis edytorski]

⁸⁵*nie dostawać* (starop.) — brakować. [przypis redakcyjny]

⁸⁶*siła* (starop.) — dużo. [przypis redakcyjny]

⁸⁷*ujął chciwości* — poskromił chciwość. [przypis redakcyjny]

Król macedoński⁸⁸, lecz mu się tak zdało,
Że nań samego świat był jeden mały.

Cóż pomoże zbroja
Albo władza twoja?
Serca nie zlecą żadne złotogłowy,
Żadny skarb troski nie wybije z głowy.

Więc śmierć nieużyta⁸⁹
Ta za gardło chwyta
Bogate pany jako proste sługi,
Ani zborguje, byś wyciągnął długi⁹⁰.

Lecz przedsię⁹¹ człowiecza
Wszystka o tym piecza⁹²,
Aby ku złotu złota przybywało;
Bo, by nawięcej, łakomemu mały.

Wszystko to zostanie
Po twej śmierci, panie;
A coś ty zebrał przez ten czas łakomie,
To się zostoi⁹³, nie wiem w czyim domu.

Sklep⁹⁴ ten niedobyty⁹⁵
Puści prędko nity⁹⁶;
A winem, co się ty frasujesz o nie,
Będzie zamaczał potomek twój konie.

Pieśń VI⁹⁷98

Acz mię twa droga⁹⁹, miła, barzo boli,
Nie chcę cię trzymać przeciw twojej woli;
Z mej strony bodaj wszystko dobre miała,
Kędy się kolwiek będziesz obracała.

Lecz sama widzisz, jakie wiatry wstają,
Jakie po niebie chmury się mieszają.
Ja wiem, co umie morze i szalony
Wicher, na wody słone uniesiony.

⁸⁸Król macedoński — Aleksander Wielki (356–323 r. p.n.e.), król macedoński, w kolejnych wyprawach zajął Persję, Egipt, Babilon i wiele innych ziem. Symbol wodza nieustraszonego i chciwego wciąż nowych zdobyczy. [przypis redakcyjny]

⁸⁹nieużyty (starop.) — nieubłagany. [przypis redakcyjny]

⁹⁰Ani zborguje, byś wyciągnął długi — nie poczeka, aż ściągniesz należności od dłużników. [przypis redakcyjny]

⁹¹przedsię (starop.) — przeciw. [przypis redakcyjny]

⁹²piecza (daw.) — staranie (o coś). [przypis redakcyjny]

⁹³zostoi — ostanie się, zostanie. [przypis redakcyjny]

⁹⁴sklep (starop.) — piwnica. [przypis redakcyjny]

⁹⁵niedobyty (starop.) — nie do zdobycia. [przypis redakcyjny]

⁹⁶Puści (...) nity — rozpadnie się, nie przetrwa; nity: gwoździe. [przypis redakcyjny]

⁹⁷Ks. I, Pieśń VI — Pieśń jest parafrazą ody Horacego (zob. Carmina III 27, w. 13–64) noszącej tytuł *Ad Galateam* (*Do Galatei*). [przypis redakcyjny]

⁹⁸W przypisach gwiazdką oznaczono wyrazy, które są używane do dziś, ale których znaczenie w *Pieśniach* jest odmienne od znaczenia obecnego. [przypis edytorski]

⁹⁹droga — tu: podróż, wyjazd. [przypis redakcyjny]

Niech żony srogich pohańców¹⁰⁰ i dzieci
Doświadczą, jakim pędem wicher leci
Morze mieszając: huczą srogie wały,
A brzeżne w gruncie¹⁰¹ wzdrygają się skały.

Takci się biednej Europie¹⁰² dostało,
Jeno że wołu chciała przysieść mało¹⁰³,
Bo się z nienagłą przymknął¹⁰⁴ z nią ku wodzie,
Potym jak płynie, tak płynie bez łodzie.

A ta dopiero złąka się nieboga,
Gdzie pojźrzy, zewsząd morze, zewsząd trwoga;
Brzegu nie widać, przewoźnik niepewny,
Strach serce ujął, a w oczu płacz rzewny.

A gdy do sławnej Krety przy płynęła,
Z wielkiej tesknicy włosy targać ją,
Skarżąc się z płaczem: «Ojczy mój łaskawy,
Któregom zbyła¹⁰⁵ prze me głupie sprawy¹⁰⁶.

Com ja tu miała czynić w tej krainie?
Mało jest jedna śmierć panińskiej winie.
Ale na jawiż płaczę swej lekkości¹⁰⁷?
Czy mię pokusa ludzi krom winności¹⁰⁸,

Która przez wrota kościane¹⁰⁹ wychodzi,
A na człowieka sny dziwne przywodzi?
Lepiej li było przez morze się pławić
Czy nad polnemi kwiatkami się bawić?

By¹¹⁰ mi się teraz dostał jako w ręce
On wół bezecny, byłby w takiej męce,
Żeby mu ze łba musiały spaść rogi,
Chociaż był u mnie niedawno tak drogi.

Nie miałam wstydu, dom swój opuszczając,
I teraz nie mam, śmierci odkładając;
Boże mój, jeśli słyszysz prośbę moję,
Niechaj dziś nago w pośrodku lwów stoję.

Pierwej niż pleśnią piękna twarz przypadnie¹¹¹
I zupełnemu¹¹² ciału krasa¹¹³ spadnie,
Niechaj mię wilcy pożrą w tej gładkości,
A po pustyniach rozniosą me kości»

¹⁰⁰*pohańcie* — poganin, niechrześcijanin; tu: chodzi o Turków i Tatarów. [przypis redakcyjny]

¹⁰¹*w gruncie* — od podstaw. [przypis redakcyjny]

¹⁰²*biednej Europie* — w mit. gr. królowna Europa została porwana przez Jowisza, który przybrał postać byka (u Kochanowskiego woła). [przypis redakcyjny]

¹⁰³*wołu chciała przysieść mało* (starop.) — chciała na krótko usiąść na wołu. [przypis redakcyjny]

¹⁰⁴*się z nienagłą przymknął* (starop.) — powoli się zbliżył. [przypis redakcyjny]

¹⁰⁵*zbyć* (starop.) — stracić. [przypis redakcyjny]

¹⁰⁶*sprawy* (starop.) — uczynki. [przypis redakcyjny]

¹⁰⁷*na jawiż płaczę swej lekkości* — na jawie oplakuję swą lekkomyślność (w niektórych komentarzach: hańbę). [przypis redakcyjny]

¹⁰⁸*krom winności* (starop.) — bez winy. [przypis redakcyjny]

¹⁰⁹*wrota kościane* — w mit. gr. i rzym. istnieją dwie bramy poprzez które sny wychodzą z podziemia; złudne sny przechodzą przez bramę z kości słoniowej, a sny prawdziwe przez bramę z rogu. [przypis redakcyjny]

¹¹⁰*by* (starop.) — gdyby. [przypis redakcyjny]

¹¹¹*przypadnie* — pokryje się. [przypis redakcyjny]

¹¹²*zupełnemu* — pełnemu, jednemu (w niektórych komentarzach: doskonałemu). [przypis redakcyjny]

¹¹³*krasa* (daw.) — piękność. [przypis redakcyjny]

Nikczemna dziewko — ojciec ci przyciska¹¹⁴ —
Czemu nie umrzesz? Strzyma cię ta niska
Jedlina i pas¹¹⁵ zanesiony w cale¹¹⁶;
A jeślić miłsza śmierć na ostrej skale,

Daj się w moc wiatrom a skocz z góry śmieie,
Niżbyś wolała siedzieć u kądziele,
Królewska dziewczka, i być w ręce dana
Srogiej pogance, winna bywszy¹¹⁷ pana.

*Pieśń VII*¹¹⁸119

Trudna rada w tej mierze¹²⁰, przyjdzie się rozjechać,
A przez ten czas wesela i lutnie zaniechać.
Wszystka moja dobra myśl¹²¹ z tobą precz odchodzi,
A z tego mię więzienia nikt nie wyswobodzi,
Dokąd cię zaś nie ujrzę, pani wszech piękniejsza,
Co ich kolwiek¹²² przyniosła chwila terazniejsza.

Już mi z myśli wypadły te obecne twarzy;
Twoje nadobne lice jest podobne zarzy¹²³,
Która nad wielkim morzem rano się czerwieni,
A z nienagła¹²⁴ ciemności nocne w światłość mieni;
Przed nią gwiazdy drobniejsze po jednej znikają
I tak już przyszłej nocy nieznacznie¹²⁵ czekają.

Takaś ty w oczu moich; szczęśliwa to droga,
Po której chodzić będzie tak udatna noga;
Zajrzę¹²⁶ wam, gęste lasy i wysokie skały,
Że przede mną będziecie taką rozkosz miały:
Usłyszycie wdzięczny¹²⁷ głos i przyjemne słowa,
Po których sobie teskni biedna moja głowa.

Lubeż moje wesele, lubeż me biesiady!
Mnie podobno już prózno szukać inzej rady,
Jeno smutnego serca podpieierać nadzieją;
W nadzieję ludzie orzą i w nadzieję sięją.
A ty tak srogą nie bądź ani mię tym karzy,
Bych długo nie miał widzieć twojej pięknej twarzy.

¹¹⁴ci przyciska — nalega, naciska na ciebie. [przypis redakcyjny]

¹¹⁵Strzyma cię (...) Jedlina i pas — utrzyma cię jedlina i przepaska (odwołanie do znanych z antyku sposobów popelniania samobójstwa przez kobiety). [przypis redakcyjny]

¹¹⁶w cale (starop.) — w całości. [przypis redakcyjny]

¹¹⁷winna bywszy — tu: będąc godna. [przypis redakcyjny]

¹¹⁸Ks. I, Pieśń VII — pieśń oparta na motywach z poezji Petrarke, a także elegików rzym. (Propercjusza, Tibullusa, Owidiusza). [przypis redakcyjny]

¹¹⁹W przypisach gwiazdką oznaczono wyrazy, które są używane do dziś, ale których znaczenie w *Pieśniach* jest odmienne od znaczenia obecnego. [przypis edytorski]

¹²⁰w tej mierze — w tej sytuacji. [przypis redakcyjny]

¹²¹dobra myśl — pogoda ducha, wesołość. [przypis redakcyjny]

¹²²wszech piękniejsza / Co ich kolwiek... — piękniejsza od wszystkich, co ich... [przypis redakcyjny]

¹²³zarza (starop.) — zorza. [przypis edytorski]

¹²⁴z nienagła (starop.) — stopniowo. [przypis redakcyjny]

¹²⁵nieznacznie* (starop.) — będąc niewidoczne. [przypis redakcyjny]

¹²⁶zajrzęć (daw.) — zazdrościć. [przypis redakcyjny]

¹²⁷wdzięczny* (starop.) — miły. [przypis redakcyjny]

Pieśń VIII¹²⁸¹²⁹

Gdziekolwiek jest, Bożeć pośli¹³⁰ dobrą godzinę;
Jaciem twój był jako żywo¹³¹, i twoim zginę.
Tak to Bóg przejrzał od wieku¹³²; a nie żałuję,
Bo w tobie więcej niż we stu inszych znajduję.

Nie tylkoś nad insze gładszą się urodziła,
Aleś i zwyczajmi twarzy nic nie zelżyła¹³³;
A jako wdzięcznie szmarakiem złoto sie dwoi¹³⁴,
Tak tej szlachetnej duszy w tym ciele przystoi.

Szczęśliwy ja człowiek, bych mógł¹³⁵ tak użyć tego,
Jakobych sie nie omylił, co jest lepszego;
Lecz jako na błędnym¹³⁶ morzu, nie tam, gdzie chcemy,
Ale gdzie nas wiatry niosą, płynąć musimy.

Jednak albo miłość zmyśla sny sama sobie,
Albo i ty nie chcesz, bych miał zwętpić o tobie.
Ta nadzieja świat mi słodzi; a bych inaczej
Doznać miał (uchowaj, Panie), umarlbym raczej.

Pieśń IX

Chcemy sobie być radzi¹³⁷?
Rozkaż, panie, czeladzi,
Niechaj na stół dobrego wina przynaszają,
A przy tym w złote gęśli¹³⁸ albo w lutnią¹³⁹ grają.

Kto tak mądry, że zgadnie,
Co nań jutro przypadnie?
Sam Bóg wie przysze rzeczy, a śmieje sie z nieba,
Kiedy sie człowiek troszcze więcej, niżli trzeba.

Szafuj gotowym¹⁴⁰ bacznie;
Ostatek, jako zacznie,

¹²⁸Ks. 1, Pieśń VIII — Pieśń oparta na motywach z rzym. elegii miłosnej (Propercjusz), a także poezji Petrarcki. [przypis redakcyjny]

¹²⁹W przypisach gwiazdką oznaczono wyrazy, które są używane do dziś, ale których znaczenie w *Pieśniach* jest odmienne od znaczenia obecnego. [przypis edytorski]

¹³⁰*Bożeć pośli* (starop.) — niech ci Bóg ześle. [przypis redakcyjny]

¹³¹*jako żywo* (starop.) — zawsze, póki żyję. [przypis redakcyjny]

¹³²*przejrzał od wieku* — przewidział, postanowił, przeznaczył przed wiekami. [przypis redakcyjny]

¹³³*zwyczajmi twarzy nic nie zelżyła* — nie przyniosła ujmy. [przypis redakcyjny]

¹³⁴*szmarakiem złoto sie dwoi* — dzięki szmaragdowi oprawionemu w złoto podwaja ono swą piękność lub wartość (podobnie ciało zyskuje dzięki pięknej duszy; zob. w. 8). [przypis redakcyjny]

¹³⁵*Szczęśliwy ja człowiek, bych mógł...* — Jestem szczęśliwym człowiekiem! Obym mógł... [przypis redakcyjny]

¹³⁶*błędny* — taki, po którym się błądzi. [przypis redakcyjny]

¹³⁷*sobie być radzi* — zabawić się, weselić się wspólnie. [przypis redakcyjny]

¹³⁸*gęśli* (a. *gęśle*) — instrument smyczkowy, zazwyczaj dwu- lub trzystrunowy, rodzaj prymitywnych skrzypiec w kształcie owalnego pudła z krótką szyjką. [przypis redakcyjny]

¹³⁹*lutnia* — instrument szarpany, posiadający od 6 do 16 strun, znany od starożytności, w renesansie również symbol sztuki poetyckiej; tu daw. forma B.l.p: lutnią, dziś: lutnię. [przypis redakcyjny]

¹⁴⁰*szafuj gotowym* — rozporządzaj tym, co posiadasz; może w znaczeniu: pieniędzmi (por. wyraz pokrewny: gotówka). [przypis redakcyjny]

Tak Fortuna¹⁴¹ niech kona¹⁴²: raczy li łaskawie,
Raczy li też inaczej; my siedziem w jej prawie¹⁴³.

U Fortuny to snadnie¹⁴⁴,
Że kto stojąc¹⁴⁵ upadnie;
A który był dopiero u niej pod nogami,
Patrzajże go po chwili, a on gardzi nami.

Wszystko sie dziwnie plecie
Na tym tu biednym świecie;
A kto by chciał rozumem wszystkiego dochodzić,
I zginie, a nie będzie umiał w to ugodzić.

Próżno ma mieć na pieczy
Śmiertelny wieczne rzeczy;
Dosyć na tym, kiedy wie, że go to nie minie,
Co z przejrzienia¹⁴⁶ Pańskiego od wieku mu płynie.

A nigdy nie zabłądzi,
Kto tak umysł narządzi,
Jakoby umiał szczęście i nieszczęście znosić,
Temu mężnie wytrzymać, w owym sie nie wznosić.

Chwałę szczęście stateczne¹⁴⁷;
Nie chce li też być wieczne,
Spuszczę¹⁴⁸, com wziął, a w cnotę własną sie ogarnę
I uczciwej chudoby¹⁴⁹ bez posagu pragnę.

Nie umiem ja, gdy w żagle
Uderzą wiatry nagle,
Krzyżem padać i świętych przenajdować¹⁵⁰ dary,
Aby łakomej wodzie tureckie towary

Bogactwa nie przydały
Wpadwszy gdzie między skały;
Tam ja bezpiecznym sercem¹⁵¹ i pełen otuchy
W równej fuście¹⁵² popłynę przez morskie rozruchy.

¹⁴¹Fortuna (mit. rzym.) — bogini ślepego przypadku. Przedstawiano ją z rogiem obfitości, trzymającą ster (była sternikiem życia ludzkiego), zazwyczaj ślepą. Motyw Fortuny odgrywał niezwykle ważną rolę w filozofii *Pieśni* Kochanowskiego. [przypis redakcyjny]

¹⁴²niech kona — tu: niech dokona; niech doprowadzi do skutku. [przypis redakcyjny]

¹⁴³siedziem w jej prawie (starop.) — podlegamy jej prawom, znajdujemy się pod jej władzą. [przypis redakcyjny]

¹⁴⁴snadnie (starop.) — łatwo. [przypis redakcyjny]

¹⁴⁵stojąc (starop. forma imiesł.) — stojący. [przypis redakcyjny]

¹⁴⁶z przejrzienia (starop.) — z postanowienia, z przeznaczenia. [przypis redakcyjny]

¹⁴⁷szczęście stateczne (starop.) — niezmienny los. [przypis redakcyjny]

¹⁴⁸spuścić — tu: oddać; tu forma 1 os. lp cz. przysz.: spuszczyć. [przypis redakcyjny]

¹⁴⁹chudoba (starop.) — skromny dobytek, ubóstwo. [przypis redakcyjny]

¹⁵⁰przenajdować — zjednywać. [przypis redakcyjny]

¹⁵¹bezpiecznym sercem (starop.) — z sercem wolnym od obaw, z poczuciem bezpieczeństwa. [przypis redakcyjny]

¹⁵²w równej fuście — w niewielkim okręcie. [przypis redakcyjny]

Pieśń X¹⁵³154

Kto mi dał skrzydła, kto mię odział pióry¹⁵⁵
I tak wysoko postawił, że z góry
Wszystek świat widzę, a sam, jako trzeba,
Tykam się nieba?

To li jest ogień on nieugaszony
Złotego słońca, które, nieskończony
Bieg bieżąc, wrotne¹⁵⁶ od początku świata
Prowadzi lata?

To li jest on krąg odmiennej światłości¹⁵⁷,
Wódz gwiazd różlicznych i sprawca żyzności¹⁵⁸?
Słyszę głos wdzięczny; prze Bóg, a na jawi,
Czy mię sen bawi¹⁵⁹?

Tu, widzę, ani ciemne mgły dochodzą,
Ani śnieg, ani zimne grady szkodzą;
Wieczna pogoda, dzień na wszystkie strony
Trwa nieskończony.

Godne pałace Twojej wielmożności,
Panie, a jakiej cnota dostojności,
Widzę na oko, bowiem wedle Ciebie
Ma miejsce w niebie.

Kto by cię nie znał, Lechu Słowianinie¹⁶⁰,
Któryś napierwej zasiał w tej krainie
I opanował męstwem swoim mocne
Brzegi północne?

Kroka¹⁶¹ patrz, jako siedząc tak wysoko,
Przed się ku miastu swemu skłania oko;
Wandę wydawa ubiór, bo z postawy
Zda się mąż prawy.

Tu i fortelny Przemysł¹⁶² jest wniesiony,
I ten, co dostał trefunkiem korony¹⁶³,
Dożrąwszy zdrady, gdzie koń prędkonogi
Biegł zawód drogi¹⁶⁴.

¹⁵³Ks. 1, Pieśń X — początek pieśni jest parafrazą ody Horacego (Carmina II 20) noszącej tytuł *Ad Maecenatem* (*Do Mecenasa*); parafraza całości — Ks. 2, Pieśń XXIII; por. też Carmina I 12. [przypis redakcyjny]

¹⁵⁴W przypisach gwiazdką oznaczono wyrazy, które są używane do dziś, ale których znaczenie w *Pieśniach* jest odmienne od znaczenia obecnego. [przypis edytorski]

¹⁵⁵odział pióry — pokryć piórami. [przypis redakcyjny]

¹⁵⁶wrotny — wracający. [przypis redakcyjny]

¹⁵⁷krąg odmiennej światłości — przen. księżyc. [przypis redakcyjny]

¹⁵⁸sprawca żyzności — Diana, bogini księżyca, była też boginią płodności i urodzaju. [przypis redakcyjny]

¹⁵⁹prze Bóg, a na jawi, / Czy mię sen bawi? (starop.) — na Boga, czy to jawa, czy też zwodzi mnie sen? [przypis redakcyjny]

¹⁶⁰Lech Słowianin — nawiązanie do legendarnego władcy Polski umieszczonego tu w niebie. [przypis redakcyjny]

¹⁶¹Krok — Krak, Krakus, legendarny założyciel Krakowa. [przypis redakcyjny]

¹⁶²fortelny Przemysł — przebiegły Przemysław (Lestko I), przedhistoryczny polski książę, według legendy pokonał wojska Aleksandra Wielkiego umieszczając na drzewach malowane tarcze, ku którym zwabił żołnierzy wroga. [przypis redakcyjny]

¹⁶³ten, co dostał trefunkiem korony — Lestko II wygrał wyścig jeździecki po koronę, mimo że jego przeciwnik wyłożył trasę biegu żelaznymi kołcami. [przypis redakcyjny]

¹⁶⁴Biegł zawód drogi — biegł w zawody o cenną (drogą) rzecz. [przypis redakcyjny]

Bóg fałszu nie chce; a jako miłuje
Sprawiedliwego, Piast i dziś to czuje,
Bo mieszka w niebie, a jego cne plemię
Rządziło ziemię.

Zemowit¹⁶⁵ stoi wedla ojca prawie,
Z drugimi równo: ty wysszej, Mieclawie¹⁶⁶,
Którego sprawą chrześcijański zakon¹⁶⁷
Podan Polakom.

Tuż po nim widzę mężne Bolesławy¹⁶⁸,
Prze których dzielność i stateczne sprawy
Polska szeroko swych granic pomknęła
I serce wzięła¹⁶⁹.

W teźże jest liczbie on zakonnik święty¹⁷⁰,
Z cieniów klasztornych na królestwo wzięty.
Są dwa Leszczkowie¹⁷¹; jest król wzrostem mały,
Ale mąż śmiały¹⁷².

Widzę Jagiełła i dwu Kazimierzu¹⁷³
Dobrych tak w boju, jako i w przymierzu;
Widzę i ciebie, gwiazdzie równym prawie,
Cny Władysławie¹⁷⁴.

Tu teź jest Olbracht; król serca wielkiego;
Tuż z Aleksandrem Sygmunt¹⁷⁵, za którego
Polska zakwitła, a po długim boju
Wytchła w pokoju.

Szlachetne dusze, które swej dzielności
Macie zapłatę niebieskie radości,
Życzcie ojczyźnie, aby wam rodziła
Podobnych siła.

A ten, co po was¹⁷⁶ dziś państwo sprawuje,
Niechaj fortunnie i zdrów nam panuje;
A zwierzonego nie wzdawa opieku¹⁷⁷,
Aż pełen wieku!

¹⁶⁵Zemowit — Siemowit, syn Piasta, legendarnego założyciela dynastii. [przypis redakcyjny]

¹⁶⁶Mieclaw — chodzi o Mieszka I. [przypis redakcyjny]

¹⁶⁷zakon (daw.) — prawo. [przypis redakcyjny]

¹⁶⁸mężne Bolesławy — chodzi o Bolesława Chrobrego i Krzywoustego, może również Śmiałego. [przypis redakcyjny]

¹⁶⁹serce wzięła — nabrała serca, odwagi. [przypis redakcyjny]

¹⁷⁰zakonnik święty — Kazimierz I Odnowiciel, zwany też Mniczem. [przypis redakcyjny]

¹⁷¹dwa Leszczkowie — dwóch Leszków: Leszek Biały i Leszek Czarny. [przypis redakcyjny]

¹⁷²król wzrostem mały — Władysław Łokietek. [przypis redakcyjny]

¹⁷³dwu Kazimierzu (daw. forma B.) — dwóch Kazimierzy: Kazimierza Wielkiego i Kazimierza Jagiellończyka. [przypis redakcyjny]

¹⁷⁴Władysław — chodzi o Władysława Warneńczyka. [przypis redakcyjny]

¹⁷⁵Sygmunt — Zygmunt (Zygmunt I Stary). [przypis redakcyjny]

¹⁷⁶ten, co po was — następca tronu, Zygmunt II August. [przypis redakcyjny]

¹⁷⁷Niechaj (...) zwierzonego nie wzdawa opieku — niech nie oddaje powierzonyj mu odpowiedzialności. [przypis redakcyjny]

Pieśń XI¹⁷⁸¹⁷⁹

Stronisz przede mną, Neto¹⁸⁰ nie tykana¹⁸¹,
By więc sarneczka, kiedy obłąkana¹⁸²
Macierze szuka po górach ustronnych¹⁸³,
Nie bez bojaźni i postrachów płonnych¹⁸⁴.

Bo by sie namniej na drzewie wziężyły
Powiewne listki, by namniej ruszyły
Jaszczórki krzakiem, ta sie dusza złąknie,
Aż od bojaźni na ziemi przyklęknie.

Lecz ja nie jako niedźwiedź albo mściwa
Myślę cię drapać lwica popędliwa;
Przestań też kiedy¹⁸⁵ za macierzą chodzić,
Już się ty możesz mężowi przygodzić¹⁸⁶.

Pieśń XII¹⁸⁷

Muszę wyznać, bo sie już nie masz na co chować:
Nigdy bych był nie wierzył, bych tak miał żałować,
Tego zwłaszcza, co nigdy mym własnym nie było;
Po prawdzie mi nieprawie¹⁸⁸ źle serce tuszyło¹⁸⁹.

Aleciem barzo nagle wypadł z tej nadzieje,
A mojej sie przygodzie nieprzyjaciel śmieje.
Kto drugi ma bez prace, o co snadź¹⁹⁰ dbał mało,
A mnie za me staranie złe szczęście¹⁹¹ potkało.

Samem swą własną ręką tę winnicę¹⁹² grodził,
Aby jej był ani źwierz, ani zły ptak szkodził;
Polewałem, żeby jej słońce nie suszyło,
Nakrywałem, żeby jej zimno nie mroziło.

A kiedy mię najlepsze miały potkać gody¹⁹³,
Nie wiem, co za zły człowiek oberwał jagody.

¹⁷⁸Ks. 1, Pieśń XI — pieśń jest parafrazą ody Horacego (Carmina I 23) noszącej tytuł *Ad Chloen meretricem fugientem se* (*Do hetery Chloe stroniącej od poety*). [przypis redakcyjny]

¹⁷⁹W przypisach gwiazdką oznaczono wyrazy, które są używane do dziś, ale których znaczenie w *Pieśniach* jest odmienne od znaczenia obecnego. [przypis edytorski]

¹⁸⁰Neto — Neta to dawne zdrobnienie od Agnieszka; u Horacego: Chloe. [przypis redakcyjny]

¹⁸¹nie tykana — pozostająca dziewicą. [przypis redakcyjny]

¹⁸²obłąkany* (starop.) — zabląkany. [przypis redakcyjny]

¹⁸³ustronny — odludny, niedostępny. [przypis redakcyjny]

¹⁸⁴postrachy płonne — nieuzasadniony strach. [przypis redakcyjny]

¹⁸⁵kiedy — tu: w końcu. [przypis redakcyjny]

¹⁸⁶sie (...) przygodzić (starop.) — przydać się. [przypis redakcyjny]

¹⁸⁷W przypisach gwiazdką oznaczono wyrazy, które są używane do dziś, ale których znaczenie w *Pieśniach* jest odmienne od znaczenia obecnego. [przypis edytorski]

¹⁸⁸nieprawie (starop.) — nie bardzo, niezupełnie. [przypis redakcyjny]

¹⁸⁹tuszyć (starop.) — spodziewać się, przeczuwać. [przypis redakcyjny]

¹⁹⁰snadź (starop.) — może, chyba. [przypis redakcyjny]

¹⁹¹złe szczęście — zły los. [przypis redakcyjny]

¹⁹²winnica — tu: alegoria kobiety, ciała kobiecego. [przypis redakcyjny]

¹⁹³gody — tu: szczęście. [przypis redakcyjny]

I używa z rozkoszą, czego dostał snadnie¹⁹⁴,
A mnie, patrząc, jeno sie serce nie¹⁹⁵ rozpadnie.

Bodajże nie przechował¹⁹⁶; a bodaj poleżał!
Nie wiem, jako mię do gron tak pięknych ubieżał.
Ja sobie tak dobrych lat doczekać nie tuszę;
Podobno jako niedźwiedz łapę lizać muszę.

*Pieśń XIII*¹⁹⁷

O piękna nocy nad zwyczaj tych czasów¹⁹⁸,
Patrz na nas jasno wpośród tych tu lasów,
Gdzie jako pszczoły wkoło swego pana
Straż dzierzem niecąc ogień aż do rana.

Bodaj szczęśliwie tę drogę odprawił
I wszystko wedle myśli swojej sprawił
Pan świętobliwy¹⁹⁹, któremu nie miała
Polska w dobroci równia²⁰⁰, jako²⁰¹ wstała.

I już nam ma być ten pohaniec²⁰² srogi,
Który niedawno padał nam pod nogi
Kiedy Starodub²⁰³, z gruntu wysadzony,
Pod miecz okrutny lud wydał zwierzony²⁰⁴?

Albo gdy pycha nie mogła pokorze
Wytrzymać stusu²⁰⁵, a w głębokie morze
Krwawy Niepr²⁰⁶ płynął miecąc na ostrowy²⁰⁷
Moskiewskie łupy i pobite głowy?

Prze Bóg, tychżesmy ojców dzieci? czyli
W tak krótkim wiekusmy sie wyrodzili?
Święty pokoju, tę masz wadę w sobie,
Że ludzie radzi zgnuśnią przy tobie!

Więcej ci srebra i złota dziś mamy,
Więcej półmisków na stoły dawamy;
Co po tym? Kiedy siedziem jak na ledzie²⁰⁸,
A granic na nas łada kto ujedzie²⁰⁹.

¹⁹⁴snadnie (starop.) — łatwo, bez trudu. [przypis redakcyjny]

¹⁹⁵jeno (...) nie (starop.) — niemal. [przypis redakcyjny]

¹⁹⁶przechować — tu: strawić (tj. przechować w żołądku). [przypis redakcyjny]

¹⁹⁷W przypisach gwiazdką oznaczono wyrazy, które są używane do dziś, ale których znaczenie w *Pieśniach* jest odmienne od znaczenia obecnego. [przypis edytorski]

¹⁹⁸nad zwyczaj tych czasów — inaczej niż zwykle (bywa) w tych czasach. [przypis redakcyjny]

¹⁹⁹Pan świętobliwy — król Zygmunt August. [przypis redakcyjny]

²⁰⁰równia (starop.) — równego. [przypis redakcyjny]

²⁰¹jako — od czas gdy. [przypis redakcyjny]

²⁰²pohaniec — poganin (zob. Ks. 1, *Pieśń VII*, w. 9). [przypis redakcyjny]

²⁰³Starodub — warownia zdobyta w roku 1535 przez Jana Tarnowskiego podczas walk z Moskwą. [przypis redakcyjny]

²⁰⁴lud (...) zwierzony — powierzona sobie załogę. [przypis redakcyjny]

²⁰⁵stus — cios, uderzenie. W strofie tej jest mowa prawdopodobnie o bitwie pod Orszą z roku 1514. [przypis redakcyjny]

²⁰⁶Niepr — Dniepr. [przypis redakcyjny]

²⁰⁷miecąc na ostrowy — miotając na wyspy. [przypis redakcyjny]

²⁰⁸na ledzie (starop. N. lp) — na lodzie. [przypis redakcyjny]

²⁰⁹granic (...) ujedzie (starop.) — wtargnie w nasze granice. [przypis redakcyjny]

Pieśń XIV²¹⁰²¹¹

Patrzaj, jako śnieg po górach się bieli,
Wiatry z północy²¹² wstają,
Jeziora się ścinają,
Żorawie, czując zimę, precz lecieli.

Nam nie lża, jedno²¹³ patrzeć też swej rzeczy:
Niechaj dREW do komina,
Na stół przynoszą wina,
Ostatek niechaj Bóg ma na swej pieczy.

Przypadków dalszych żaden z nas nie zgadnie;
I próżno myśleć o tym,
Co z nami będzie potym;
W godzinie²¹⁴ wszystko Bóg wywróci snadnie²¹⁵.

Krótki wiek długiej nadzieje nie lubi.
Niechaj nie schodzi cało,
Coś się do rąk dostało²¹⁶;
Za to, co ma być, żaden ci nie ślubi²¹⁷.

Jeleniom nowe rogi wyrastają;
Nam, gdy raz młodość minie,
Już na wiek wiekóm ginie,
A zawsze²¹⁸ gorsze lata przypadają.

Pieśń XV²¹⁹

Nie za staraniem ani prze mą sprawę²²⁰,
Miła, po tobie znam taką postawę²²¹;
Szukaj, jako chcesz, nie najdziesz przyczyny,
Chyba żeć miłszy podobno kto inny.

A ja co mam rzecz? Nie chcę się przeciwzić;
Temu się jedno nie mogę wydziwić,
Skąd tę niestałość białogłowy mają,
Że się jako wiatr letni odmieniają.

Niedawne czasy, gdy mię poczytano²²²
W liczbę fortunnych i za tego miano,

²¹⁰Ks. 1, Pieśń XIV — pieśń jest parafrazą ody Horacego (Carmina I 9) noszącej tytuł *Ad Thaliarchum* (*Do Taliarcha*). [przypis redakcyjny]

²¹¹W przypisach gwiazdką oznaczono wyrazy, które są używane do dziś, ale których znaczenie w *Pieśniach* jest odmienne od znaczenia obecnego. [przypis edytorski]

²¹²z *północy* — daw. ortografia; dziś: z *północy*. [przypis edytorski]

²¹³*Nam nie lża, jedno* (starop.) — jedyne, co możemy zrobić to. [przypis redakcyjny]

²¹⁴*w godzinie* — w jednej chwili. [przypis redakcyjny]

²¹⁵*snadnie* (starop.) — łatwo, bez trudu. [przypis redakcyjny]

²¹⁶*Niechaj nie schodzi cało, / Coś się do rąk dostało* — bierz, co ci wpadło w ręce. [przypis redakcyjny]

²¹⁷*ślubić* — zaręczyć. [przypis redakcyjny]

²¹⁸*zawsze* (starop.) — zawsze. [przypis redakcyjny]

²¹⁹W przypisach gwiazdką oznaczono wyrazy, które są używane do dziś, ale których znaczenie w *Pieśniach* jest odmienne od znaczenia obecnego. [przypis edytorski]

²²⁰*Nie za staraniem ani prze mą sprawę* — bez mojego udziału; nie wskutek moich starań. [przypis redakcyjny]

²²¹*po tobie znam taką postawę* — doznaję od ciebie takiego zachowania się. [przypis redakcyjny]

²²²*poczytał* — zaliczyć. [przypis redakcyjny]

Który mógł wszystko otrzymać u ciebie,
A mnie się zdało, że byłem wszystkim w niebie.

Dziś inne wiatry przeciwko mnie wieją,
Straciłem wszystko zaraz i z nadzieją;
Nie wiem, co mnie za wiedźma osypała
I lichem²²³ zdradnych słów uczarowała.

Niech ci się, miła, wszystko dobre wodzi²²⁴,
Z kimkolwiek przestać twoje serce godzi;
Ale rozeznąć umiej przyjaciela,
A trudno naleźć masz²²⁵ jednego z wielu.

Nie dufaj temu, kto gładkość²²⁶ miłuje,
Bo ten na słabym gruncie się buduje:
Słońce jednak i padnie²²⁷, i wschodzi,
Nam zawsze²²⁸ z laty cokolwiek odchodzi.

A gdy czas przyjdzie ostatniej potrzebie²²⁹,
Ledwie się najdzie, kto ciało pogrzebie.
Takim ja chcę być przyjacielem tobie;
Lecz wolę, że ty płaczesz na moim grobie.

Pieśń XVI²³⁰231

Krółom moc na poddane i zwierzchność dana,
A królowie zaś mają nad sobą Pana,
Który wszystkiemu światu sam rozkazuje,
Na ziemi i na niebie wiecznie króluje.

Nie wszyscy z jednym szczęściem na świat się rodzą:
Szerzej jedni niż drudzy swe płoty godzą;
Ten ma wiele nad inne w zacności domu,
Ten dobrą sławą nie da naprzód nikomu²³²,

Za tym przyjaciół więcej. Śmierć sprawiedliwa
Jednakiemu na wszystkie prawa używa.
Kto bądź, ten bądź²³³, na kogo los naprzód padnie,
Tak pana, jako sługę poima²³⁴ snadnie.

²²³lichy — nieszczęście (lichy to liczba nieparzysta; miała ona przynosić nieszczęście). [przypis redakcyjny]

²²⁴dobre wodzi (starop.) — dobrze powodzi. [przypis redakcyjny]

²²⁵trudno naleźć masz (starop.) — nie znajdziesz. [przypis redakcyjny]

²²⁶gładkość (starop.) — piękno, uroda. [przypis redakcyjny]

²²⁷padnie — zachodzi. [przypis redakcyjny]

²²⁸zawsze (starop.) — zawsze. [przypis redakcyjny]

²²⁹czas (...) ostatniej potrzebie — godzina śmierci. [przypis redakcyjny]

²³⁰Ks. 1, Pieśń XVI — pieśń jest parafrazą ody Horacego (zob. Carmina III 1, w. 5–48) noszącej tytuł *Ad chorum virginum et puerorum* (*Do chóru dziewcząt i chłopców*). [przypis redakcyjny]

²³¹W przypisach gwiazdką oznaczono wyrazy, które są używane do dziś, ale których znaczenie w *Pieśniach* jest odmienne od znaczenia obecnego. [przypis edytorski]

²³²dobrą sławą nie da naprzód nikomu — nie da się wyprzedzić nikomu, gdy chodzi o dobre imię. [przypis redakcyjny]

²³³ko bądź, ten bądź — wszystko jedno, kto. [przypis redakcyjny]

²³⁴poima (starop. forma 3 os. lp, cz. przysz.) — pojmie, zabierze (por. imać się czego). [przypis redakcyjny]

Komu zawždy nad szyją wisi miecz goły²³⁵,
Nie uczynią mu smaku przyprawne stoły,
Nie pomoże mu do snu słodkie śpiewanie;
Sen u prostaków przyjmie²³⁶ i złe posłanie.

Kto swą chciwość na tym, co dosyć, miarkuje²³⁷,
Tego ani burzliwe morze frasuje,
Ani ciężki grad, ani złe urodzaje,
Kiedy drzewo to ciepłu, to zimnu łąje.

Delfinowie swe morza ścieśnione czują,
Bowiem już i na wodzie zamki budują²³⁸:
Wszystka sie do roboty czeladź rzuciła
I sam pan, bo mu sie już ziemia sprzykrzyła.

Ale bojaźń i groza pana prowadzą
I z wysokich pałaców pchać sie²³⁹ nie dadzą;
Na okręt li budowny²⁴⁰, na koń li wsiedzie,
Troska w okręcie, troska za siodłem będzie.

A jesli ani marmór serdecznej rany²⁴¹,
Ani ulżą jedwabiem obite ściany,
Przecz mam zajrzeć²⁴² kosztownych pałaców komu,
A nie raczej w swym mieszkać ojczystym domu?

*Pieśń XVII*²⁴³²⁴⁴

Słońce już padło²⁴⁵, ciemna noc nadchodzi,
Nie wiem, co za głos uszu mych dochodzi;
Postoję mało²⁴⁶, a dowiem sie pewnie,
Dlaczego płacze ta pani tak rzewnie.

«Już to dziesiąte lato²⁴⁷ niebo toczy,
Jako me smutne zawsze płaczą oczy;
A dokąd mi sie miły mój nie wróci,
Żaden na świecie troski mej nie skróci.

Już wszyscy inszy nazad przyjechali,
Którzy nieszczęsnej Troje dobywali;

²³⁵*Komu zawždy nad szyją wisi miecz goły* — aluzja do miecza Damoklesa: Damokles, ulubieniec Dionizjosa, tyrana Syrakuz (405–367 r. p.n.e.), gdy zazdrościł władcy szczęśliwego losu został posadzony pod mieczem zawieszonym na końskim włosie, by mógł wczuć się w sytuację władcy w każdej chwili narażonego na nieszczęście. [przypis redakcyjny]

²³⁶*sen przyjmie* — sprowadzi sen. [przypis redakcyjny]

²³⁷*miarkować* (daw.) — ograniczać, powściągać. [przypis redakcyjny]

²³⁸*na wodzie zamki budują* — jest to nawiązanie do metody budowania rzymskich willi; wprawdzie nie na morzu, ale na tamach czy kamiennych groblach wchodzących w morze (zob. też Ks. I, *Pieśń I*). [przypis redakcyjny]

²³⁹*pchać sie* — wypędzić się, wypchnąć się. [przypis redakcyjny]

²⁴⁰*budowny* — okazały, pięknie zbudowany. [przypis redakcyjny]

²⁴¹*serdeczna rana* — tu: niepokój, lęk. [przypis redakcyjny]

²⁴²*przecz mam zajrzeć* — dlaczego mam zazdrościć. [przypis redakcyjny]

²⁴³Ks. I, *Pieśń XVII* — pieśń jest oparta na motywach listu Penelopy do Uliksesa z *Heroid* Owidiusza. Wprowadzająca strofa pierwsza jest oryginalna. [przypis redakcyjny]

²⁴⁴W przypisach gwiazdką oznaczono wyrazy, które są używane do dziś, ale których znaczenie w *Pieśniach* jest odmienne od znaczenia obecnego. [przypis edytorski]

²⁴⁵*Słońce (...) padło* — słońce zaszło; zapadło za horyzont. [przypis redakcyjny]

²⁴⁶*mało* (starop.) — trochę. [przypis redakcyjny]

²⁴⁷*lato* (daw.) — rok. [przypis redakcyjny]

Jam tylko sama bez męża została:
Sroga Fortuna, ta mi go zajrzała²⁴⁸.

Bodaj był w ten czas, gdy do Sparty płynął,
Ten cudzołóżnik²⁴⁹ na morzu zaginał!
Uszłabych była²⁵⁰ tej ciężkiej żalości,
Przed którą prawie²⁵¹ schną dziś moje kości²⁵².

Jako ptak, kiedy towarzysza zbędzie²⁵³,
Nigdy na różdzie²⁵⁴ zielonej nie siędzie,
A między bory i pustymi lasy
Sam jeden lata po swe wszystkie czasy²⁵⁵,

Tak ja, nieszczęsna, w jego niebytności
Muszę być zawždy²⁵⁶ w trosce i w żalości;
Chronię się ludzi²⁵⁷, sama nie wiem czemu,
Radam, gdy świadka nie mam płaczu swemu.

Bałam się zawždy, póki wojna trwała,
Alem wždy²⁵⁸ o nim, nieboga, słyszała;
Teraz nie wiedzieć, gdzie po świecie błądzi,
A wierne serce zawsze gorzej sądzi²⁵⁹.

Troszczą mię²⁶⁰, smutną, srogie morskie wody,
Troszczą mię wiatry i złe niepogody,
Troszcze mię wszystko, cokolwiek być może;
Tobie go ja tam poruczam²⁶¹, mój Boże!

I to mi czasem na myśl więc przychodzi
(Bo łącno²⁶², gdy chce, nieszczęście ugodzi),
Że moje serce próżno się frasuje,
A on podobno²⁶³ gdzie indziej miłuje.

Żleć by mi płacił moje życzliwości,
Bych miała doznać takiej niewdzięczności;
Bodajbych pierwej ostatnie²⁶⁴ skonała,
Niżli nowiny takiej doczekała!

Aleć ja dufam jego szczerzej cnotcie,
Że mię nie będzie chciał mieć w tym kłopotcie;
Będzie pamiętał i statecznie chował
Miłość i wiarę, którą mi ślubował.

²⁴⁸Fortuna (...) zajrzała — los pozazdrościł. [przypis redakcyjny]

²⁴⁹cudzołóżnik — chodzi tu o Parysa, który porwał Helenę, co stało się przyczyną wojny trojańskiej; z tej wojny wracał przez 10 lat Ulisses, na którego czeka skarżąca się tutaj Penelopa. [przypis redakcyjny]

²⁵⁰uszłabych była (starop.) — uniknęłabym. [przypis redakcyjny]

²⁵¹przed którą prawie — z powodu której całkiem. [przypis redakcyjny]

²⁵²schną dziś moje kości — zwrot przysłowiowy posiadający genezę biblijną, oznacza tęsknotę („usychanie” z tęsknoty), utratę sił z nią związaną. [przypis redakcyjny]

²⁵³zbyć (tu: 3 os. lp: zbędzie) — stracić. [przypis redakcyjny]

²⁵⁴na różdzie — na gałęzi. [przypis redakcyjny]

²⁵⁵po swe wszystkie czasy — przez całe swoje życie. [przypis redakcyjny]

²⁵⁶zawždy (starop.) — zawsze. [przypis redakcyjny]

²⁵⁷chronię się ludzi — chronię się przed ludźmi; unikam ludzi. [przypis redakcyjny]

²⁵⁸wždy (starop.) — przynajmniej. [przypis redakcyjny]

²⁵⁹gorzej sądzić — spodziewa się czegoś złego. [przypis redakcyjny]

²⁶⁰troszczyć (starop.) — martwić, niepokoić, trapić; *troszczą mię*: trapią mnie. [przypis redakcyjny]

²⁶¹poruczać (starop.) — oddawać pod opiekę, polecać. [przypis redakcyjny]

²⁶²łącno (starop.) — bez trudu, łatwo. [przypis redakcyjny]

²⁶³podobno — być może. [przypis redakcyjny]

²⁶⁴ostatnie (starop.) — ostatecznie. [przypis redakcyjny]

Usilne²⁶⁵ wiatry, co morzem władacie,
Jesli też kiedy, co to miłość, znacie,
Dodajcie mu tak szczęśliwego biegu,
Że wrychle stanie²⁶⁶ na ojczystym brzegu».

Pieśń XVIII²⁶⁷

Czołem za cześć²⁶⁸, łaskawy mój panie sąsiedzie.
Boże nie daj u ciebie bywać na biesiedzie,
Każeś mi pić przedzdieki²⁶⁹ twe przemierzle²⁷⁰ piwo,
Że do dna nie wypijam, patrzysz na mię krzywo.

Sąsiad, Alkohol

Wszystkoć wadzi: być²⁷¹ na nos biedna mucha padła,
Miecesz²⁷² głową i mniemasz, że cię do krwi zjadła;
Od stołu żenie każeś, fukasz na pacholki,
Wyciskałeś talerze, wyciskasz i stolki²⁷³.

Gospodarz, Gość,
Pijaństwo, Przemoc,
Kłótnia

Patrzaj, diable, że sie tu i gościom dostanie:
Gniewaj sie, jako raczysz, jeno nie bij, panie,
Bo ja w tym piwie twoim rozkoszy nie czuję;
Zdrowie rad mam od ciebie²⁷⁴, kufla nie przyjmuję.

Jeslić o sławę idzie, kto więcej pić może,
Dajęć przodek²⁷⁵ w tym męstwie; sam pójdę na łożę.
Już ty bądź tym rycerzem, co piwo usieczesz²⁷⁶;
Tego nie wiem, jesli²⁷⁷ przed chłopem nie ucieciesz.

Jesli też tak rozumiesz, żebyś mię czestował²⁷⁸,
Męczysz mię, nie czestujesz; tociem podziękował.
Chcesz mię uczcić? Dajże mi dobrą wolą²⁷⁹ w domu,
A niechaj po niewoli²⁸⁰ nie pełnię nikomu.

Próżno mi skwarnę²⁸¹ dawasz. Ja nie będę gonił²⁸²,
Bych też nabarziej piwa wczorajszego zronił²⁸³.
Wiem, żeby mię psi przedsię²⁸⁴ twoi pilnowali,
Bych sie układł, wnet by mi gębę ulizali.

²⁶⁵usilny — tu: silny, natarczywy. [przypis redakcyjny]

²⁶⁶że wrychle stanie — żeby rychło (szybko) stanął. [przypis redakcyjny]

²⁶⁷W przypisach gwiazdką oznaczono wyrazy, które są używane do dziś, ale których znaczenie w *Pieśniach* jest odmienne od znaczenia obecnego. [przypis edytorski]

²⁶⁸Czołem za cześć — zwrot oznaczający pożegnanie i podziękowanie (tutaj: za ucztę). [przypis redakcyjny]

²⁶⁹przedzdieki (starop.) — wbrew mojej woli, gwałtem. [przypis redakcyjny]

²⁷⁰przemierzły — wstrętny, budzący odrazę, obrzydliwy. [przypis redakcyjny]

²⁷¹być — by ci. [przypis redakcyjny]

²⁷²miecesz — miotasz, potrząszasz. [przypis edytorski]

²⁷³Wyciskałeś talerze, wyciskasz (...) stolki — rzucasz talerzami, rzucasz stolkami. [przypis redakcyjny]

²⁷⁴Zdrowie rad mam od ciebie — z przyjemnością przyjmuję twój toast za zdrowie. [przypis redakcyjny]

²⁷⁵Dajęć przodek — przyznaję ci pierwszeństwo. [przypis redakcyjny]

²⁷⁶usiec (tu: 2 os. lp cz. przysz.: usieczesz) — pokonać. [przypis redakcyjny]

²⁷⁷jesli — tu: czy. [przypis redakcyjny]

²⁷⁸czestować — okazywać cześć. [przypis redakcyjny]

²⁷⁹dobra wola (tu: daw. B. lp. dobrą wolą) — swoboda. [przypis redakcyjny]

²⁸⁰po niewoli — wbrew swojej woli. [przypis redakcyjny]

²⁸¹skwarna — środek wymiotny podawany ptakom myśliwskim. [przypis redakcyjny]

²⁸²Ja nie będę gonił — w domyśle: jak ptak myśliwski, któremu podano skwarnę. [przypis redakcyjny]

²⁸³piwa (...) zronił — zwymiotował piwo. [przypis redakcyjny]

²⁸⁴przedsię — przecieź. [przypis redakcyjny]

Alem prosto niemyśliw²⁸⁵. Ci sie na to godzą,
Co szperki niedopiekle²⁸⁶ i twardy ser głodzą²⁸⁷,
Co sobie gardła ostrzą na niewinne piwo
Rydzem, śledziem, ogórkiem; nie wiem, co im krzywo²⁸⁸.

I tak we łbie rozumu po trzeźwiu niewiele,
A ostatek chcą zalać w to miłe wesele.
Niech raczej nic nie będzie, ma li go być mało;
Rado by niebożatko z mozgu oszalało²⁸⁹.

Więc też wojna bez wici²⁹⁰: gospodarz sie wierci.
Porwoniście zabitej na ostatek śmierci²⁹¹!
Do tylam was rozwadzał²⁹², aż mi sie dostało;
Bijcie sie, póki chcecie, mnie tam na tym mało²⁹³.

Kufle lecą jako grad, a drugi już jęczy:
Wziął konwią, aż mu na łbie zostały obręczy.
Potym do arkabuzów²⁹⁴. A więc to biesiada?
Jesliście tak weseli, jakaż u was zwada?

Nazajutrz sie jednają; przedsię go nalewaj²⁹⁵,
A kto z niezadnym²⁹⁶ głosem, przed pany zaśpiewaj:
«Chciejże pomnieć, a dobrze baczyć, namilejsza!»
«W czerwonej czapce chodził»²⁹⁷ zda mi sie cudniejsza.

Usłyszysz tam pięć bassów, dwanaście dyszkantów²⁹⁸,
Sześć altów, ośm tenorów, dwanaście wagantów²⁹⁹,
Potym od melodyjej aż posną na stole,
Ali³⁰⁰ drudzy wołają: «Na dwór, na dwór wole!»

Bodajże wam smród w gębę, mili pijanice,
A trąd na twarz; bo żona lubi takie lice.
Krzywej nogi na starość, nieobrotnej szyje,
Krom kłątwy³⁰¹, kto będzie żyw, snadnie sie dopije³⁰².

Rozum, Pijaństwo

Pijaństwo, Przekleństwo

²⁸⁵niemyśliw — nie lubiący polowania. [przypis redakcyjny]

²⁸⁶szperki niedopiekle — niedopieczone kawałki wysmażonej słoniny (skwarki). [przypis redakcyjny]

²⁸⁷głodzić (tu: 3 os. lm: głodzą) — tu: gryźć. [przypis redakcyjny]

²⁸⁸co im krzywo — co im zawiniło. [przypis redakcyjny]

²⁸⁹Rado by (...) z mozgu oszalało — na pewno zwariuje. [przypis redakcyjny]

²⁹⁰bez wici — bez uprzedzenia. [przypis redakcyjny]

²⁹¹Porwoniście (...) śmierci — niech was śmierć porwie. [przypis redakcyjny]

²⁹²Do tylam was rozwadzał — Tak długo rodziłem was, bijących (wadzących) się. [przypis redakcyjny]

²⁹³mnie tam na tym mało — mnie to nie obchodzi, mało mi na tym zależy. [przypis redakcyjny]

²⁹⁴arkabuz — strzelba. [przypis redakcyjny]

²⁹⁵go nalewaj — nalewaj piwa (czy też innego trunku). [przypis redakcyjny]

²⁹⁶niezaden (starop.; tu N. lp: niezadnym) — niebrzydki. [przypis redakcyjny]

²⁹⁷Chciejże pomnieć, a dobrze baczyć, namilejsza!; W czerwonej czapce chodził — tytuły pieśni popularnych w czasach Kochanowskiego. [przypis redakcyjny]

²⁹⁸dyszkant — głos chłopięcy. [przypis redakcyjny]

²⁹⁹wagant (od łac. *vago, vagare*: błądzić) — głos pośredni między altem i tenorem, „błądzący” po pijacku; opis całego tego chóru jest wyraźnie groteskowy. [przypis redakcyjny]

³⁰⁰ali (starop.) — tymczasem. [przypis redakcyjny]

³⁰¹krom kłątwy — bez przekleństwa. [przypis redakcyjny]

³⁰²snadnie sie dopije — łatwo (skutecznie) się upije (a. zapije). [przypis redakcyjny]

Pieśń XIX³⁰³

Żal mi cię, niebogo,
Że nie masz nikogo,
Co by cię przestrzegł; słuchaj ale mało³⁰⁴,
A potym uczyni, coć sie będzie zdało.

Bodaj sie przepadło
To twoje zwierciadło:
Bo tobą szali, a ty sie nie czujesz³⁰⁵,
Dawno sie nie swej twarzy przypatrujesz.

Popatrz miedzy szoty
prawdziwszej roboty³⁰⁶:
Ujrzysz tam i pleć³⁰⁷ chropawą, i zęby
Nieprawie³⁰⁸ białe, jeno uchyl gęby³⁰⁹.

Więc i lat tak snadnie³¹⁰
Mamka-ć nie ukradnie³¹¹;
Bo łączo zliczysz pod oczyma karby³¹²,
Tego nie zetrą i weneckie farby³¹³.

Aż sie za cię wstydzę,
Gdy cię w tańcu widzę.
Ano wiem, czemuś mi sie nie udała³¹⁴:
Prosto jakobyś młodym przyganiała³¹⁵.

Takżeć i te stroje
Jakoby nie twoje;
Tyś sie ubrała prawie wedle świata,
A to za krzywdę biorą twoje lata³¹⁶.

Nie przeciw sie³¹⁷ Zosi,
Bo tę miłość nosi,
Że musi skakać jako sarna w lesie;
A nie sromota, co komu czas niesie.

³⁰³Ks. 1, Pieśń XIX — pieśń zawiera motywy z licznych utworów Horacego (*Carmina I 25, III 15, IV 13*; epody 8 i 12). [przypis redakcyjny]

³⁰⁴*ale mało* — choć przez chwilę. [przypis redakcyjny]

³⁰⁵*tobą szali, a ty sie nie czujesz* — oszukuje cię, a ty nie dostrzegasz, jak jest z tobą naprawdę. [przypis redakcyjny]

³⁰⁶*Popatrz miedzy szoty prawdziwszej roboty* — poszukaj między kupcami bardziej prawdziwego wyrobu, tj. lustra („szot” od „Szkot”; Szkoci byli znani w Polsce jako kupcy). [przypis redakcyjny]

³⁰⁷*pleć* — daw. cera. [przypis redakcyjny]

³⁰⁸*nieprawie* (starop.) — nie całkiem. [przypis redakcyjny]

³⁰⁹*uchyl gęby* — otwórz usta („gęba” nie ma w języku szesnastowiecznym znaczenia pejoratywnego). [przypis redakcyjny]

³¹⁰*snadnie* — łatwo. [przypis redakcyjny]

³¹¹*lat (...)* / *Mamkać nie ukradnie* — zwrot różnie tłumaczony: „nie ujmie ci lat to, że młodą osobę przedstawisz jako swoją mamkę” (L. Ślękowa); „nielatwo mamce mówić, że masz mniej lat” (T. Sinko). [przypis redakcyjny]

³¹²*karby* — zmarszczki. [przypis redakcyjny]

³¹³*weneckie farby* — luksusowe kosmetyki sprowadzane z Wenecji. [przypis redakcyjny]

³¹⁴*mi się nie udała* — nie spodobała mi się. [przypis redakcyjny]

³¹⁵*młodym przyganiać* — współzawodniczyć z młodymi. [przypis redakcyjny]

³¹⁶*A to za krzywdę biorą twoje lata* — będąc już w takim wieku, wyrządzasz sobie (ściślej: swojemu wiekowi) krzywdę. [przypis redakcyjny]

³¹⁷*Nie przeciw sie* — nie naśladuj, nie chciej dorównać. [przypis redakcyjny]

Tobie na twe lata
Czas poprzestać świata³¹⁸;
Cudniej³¹⁹ ci będzie prząść kądziel niż w wieńcu
Siedzieć za stołem, babie przy młodzieńcu.

Pieśń XX³²⁰

Miło szaleć, kiedy czas po temu,
A tak, bracia, przypij każdy swemu³²¹,
Bo o głodzie nie chce się tańcować,
A podpiwszy, łącniej już błaznować.

Niech się tu nikt z państwem nie ozywa³²²
Ani z nami powagi używa³²³,
Przywileje powieśmy na kołku,
A ty wedła pana siądź, pachółku!

Tam dobra myśl nigdy nie postoi,
Gdzie z rejestru³²⁴ patrzą, co przystoi;
Á powiem wam, że się tym świat słodzi,
Gdy koleją statek³²⁵ i żart chodzi.

Ale to mój zysk, że mię słuchacie,
A żadnej mi pełnej nie podacie;
Znał kto kiedy poetę trzeźwiego?
Nie uczyni taki nic dobrego.

Przedsię do mnie³²⁶, a ja nie zawiodę;
Wy też drudzy, co macie pogodę³²⁷,
Každy swojej³²⁸ włóż w ucho leda co,
Nie macie tu oglądać się na co.

I z namędrszym nie trzymam w tej mierze,
Kto się długo na dobrą myśl bierze³²⁹;
Czas ucieka, a żaden nie zgadnie,
Jakie szczęście o jutrze³³⁰ przypadnie.

Dziś bądź wesół, dziś użyj biesiady,
O przyszłym dniu niechaj próznej rady³³¹;
Już to dawno Bóg odmyślił³³² w niebie,
A k tej radzie nie przypuszczą ciebie.

³¹⁸poprzestać świata — wyrzec się świata. [przypis redakcyjny]

³¹⁹cudniej* — bardziej stosownie (inny odcień znaczeniowy niż dzisiaj). [przypis redakcyjny]

³²⁰W przypisach gwiazdką oznaczono wyrazy, które są używane do dziś, ale których znaczenie w *Pieśniach* jest odmienne od znaczenia obecnego. [przypis edytorski]

³²¹przypij każdy swemu — w domyśle: sąsiadowi. [przypis redakcyjny]

³²²Niech się tu nikt z państwem nie ozywa — niech nikt nie mówi o sobie, jakby był wielkim panem. [przypis redakcyjny]

³²³powagi używa — pokazuje, jaki jest ważny. [przypis redakcyjny]

³²⁴z rejestru — według ścisłych reguł zachowania się. [przypis redakcyjny]

³²⁵statek (starop.) — powaga, stateczność. [przypis redakcyjny]

³²⁶Przedsię do mnie — no, chodźcie do mnie (lub: pijcie do mnie). [przypis redakcyjny]

³²⁷drudzy, co macie pogodę — inni, którzy macie okazję, sposobność. [przypis redakcyjny]

³²⁸Každy swojej — w domyśle: towarzyszcze, kobiecie. [przypis redakcyjny]

³²⁹Kto się długo na dobrą myśl bierze — jeśli ktoś długo zbiera się do zabawy. [przypis redakcyjny]

³³⁰o jutrze — jutro. [przypis redakcyjny]

³³¹niechaj próznej rady — zaniechaj niepotrzebnych myśli. [przypis redakcyjny]

³³²odmyślił — przemysłał. [przypis redakcyjny]

Pieśń XXI³³³³³⁴

Ty spisz, a ja sam³³⁵ na dworze
Jeszcze od wieczornej zorze
Cierpię nocne niepogody;
Użałuj sie mojej szkody!

Śluchaj, jako bije w ściany
Z gwałtownym dżdżem grad zmieszany.
Ockni sie, a przemów słowo,
Nieużyta³³⁶ białogłowo!

Nie na żadną kradzież godzę,
Chocia tak po nocy chodzę;
Wziąłbych przedsię, by co dano:
Łupiestwo czartu porwano³³⁷.

Nigdziej miejsca mniej hardości³³⁸
Nie najdziesz jako w miłości;
Gładkość wprawdzie sługi daje,
Ale dzierzą obyczaje³³⁹.

Śluchasz? czy mój głos nie może
Dolecieć na twoje łóżce?
Śluchajcie wy, nocne cięcie,
I nieumowne³⁴⁰ kamienie!

Do Amfijonowej lutnie³⁴¹
Śpieszyły sie lasy chutnie³⁴²,
A niezwyczajne³⁴³ opoki
Ścisnęły sie w mur szeroki.

Orfeowych strón³⁴⁴ słuchały
Srogie jędze i płakały,
Gdy miłością utrapiony,
I pod ziemią szukał żony.

³³³Ks. 1, Pieśń XXI — skarga zakochanego pod drzwiami dziewczyny nawiązująca do popularnego w starożytności i renesansie gatunku paraklausithyron (utwory Horacego, Tibullusa, Owidiusza, Propercjusza, Katullusa). [przypis redakcyjny]

³³⁴W przypisach gwiazdką oznaczono wyrazy, które są używane do dziś, ale których znaczenie w *Pieśniach* jest odmienne od znaczenia obecnego. [przypis edytorski]

³³⁵sam (starop.) — tutaj. [przypis redakcyjny]

³³⁶nieużyty (starop.) — nieubłagany. [przypis redakcyjny]

³³⁷czartu porwano (starop.) — popularne przekleństwo: niech czart porwie. [przypis redakcyjny]

³³⁸hardość — wyniosłość, zuchwałość. [przypis redakcyjny]

³³⁹Gładkość wprawdzie (...) ale dzierzą obyczaje — sens fragmentu: uroda sprawia, że człowiek się zakochuje (staje się sługą miłości), ale miłość utrzymuje się dzięki zasadom. [przypis redakcyjny]

³⁴⁰nieumowny — taki, z którym trudno się dogadać; nieubłagany. [przypis redakcyjny]

³⁴¹Amfijonowa lutnia — Amfion: w mit. gr. muzyk, który potrafił za pomocą dźwięku liry przenosić kamienie używane do budowania murów Teb, w których panował. [przypis redakcyjny]

³⁴²chutnie (starop.) — chętnie, ochoczo; może też znaczyć: szybko. [przypis redakcyjny]

³⁴³niezwyczajny — niezwykły lub nienawykły do czegoś; tu: o skałach nienawykłych do samodzielnego poruszania się. [przypis redakcyjny]

³⁴⁴Orfeowych strón słuchały — Orfeusz: w mit. gr. poeta tracki, który potrafił poruszyć za pomocą swej muzyki Furie („jędze”), a nawet rzeczy nieożywione. Kiedy zmarła jego żona Eurydyka, udał się do podziemi i tak oczarował Plutona, że uwolnił on Eurydykę pod warunkiem, że Orfeusz nie odwróci się, dopóki nie wyjdą na ziemię. Kiedy już mieli postawić swe stopy na ziemi, Orfeusz odwrócił się i Eurydyka natychmiast zniknęła. Ogromny żal Orfeusza po powtórnej stracie żony tak rozwścieczył trackie kobiety, że w czasie jednej z orgii z okazji bachanaliów rozerwały go na strzępy. [przypis redakcyjny]

Jego pieśni żałościwe
Zjęły³⁴⁵ bogi niezycyliwe;
I miał w ręku, co miłował,
By był, nędznik, lepiej chował.

Ale nie strzymał umowy,
Więc przyszedł o smutek nowy;
Bo źle się obejrzał, ali
Czarci panią zaś porwali³⁴⁶.

Czekać już, nieboże, było³⁴⁷.
Ale gdy co komu miło,
Trudno wytrwać i czas mały:
Godzina tam jak rok cały.

A ja długo mam bić w stróny³⁴⁸?
Już u mnichów słyszę dzwony.
Dziwnosmy się pomieszałi,
Jam nie spał, a ci już wstali.

Dobrą noc, jeśli kto słyszy,
A mój wieniec w tej zlej ciszy
Niechaj wisi do świtania³⁴⁹,
Świadek mego niewyspania.

*Pieśń XXII*³⁵⁰

Rozumie mój, prózno się masz³⁵¹ frasować:
Co zginęło, trudno tego wetować³⁵²;
Póki czas był, póki szczęście służyło,
Czegoś żądał, o wszystko łącno³⁵³ było.

Teraz widzisz, że nam niebo nie sprzyja:
W czym się kochasz, to cię daleko mija.
Cóż temu rzec? I szkoda głowy psować³⁵⁴;
Lepiej się nam na lepsze czasy chować.

A nie mniemaj, byś sam był w tej niewoli:
Nalazłby się, kogo to nie mniej boli;
Jeno ludzie snadniej³⁵⁵ zakryć umieją,
Acz nie z serca, z wierzchu się przedsię śmieją.

³⁴⁵*pieśni (...)* / *Zjęły bogi* — pieśni przejęły, wpłynęły na bogów. [przypis redakcyjny]

³⁴⁶*Czarci panią zaś porwali* — przykład chrystianizacji opowieści mitologicznych. [przypis redakcyjny]

³⁴⁷*Czekać (...)* *było* — trzeba było czekać. [przypis redakcyjny]

³⁴⁸*bić w stróny* — uderzać w struny (lutni). [przypis redakcyjny]

³⁴⁹*wieniec (...)* / *Niechaj wisi* — zwyczaj wieszania wieńca na drzwiach ukochanej po bezskutecznym nocnym czuwaniu nie był raczej znany polskiej obyczajowości i został tu przejęty ze staroż. paraklausithyronów. [przypis redakcyjny]

³⁵⁰W przypisach gwiazdką oznaczono wyrazy, które są używane do dziś, ale których znaczenie w *Pieśniach* jest odmienne od znaczenia obecnego. [przypis edytorski]

³⁵¹*próżno (...)* *masz* — nie powinieneś. [przypis redakcyjny]

³⁵²*wetować* (starop. czas. łączy się z D.: czego?) — odzyskać (z B.: co?). [przypis redakcyjny]

³⁵³*łącno* (starop.) — łatwo. [przypis redakcyjny]

³⁵⁴*szkoda głowy psować* (starop.) — szkoda zwracać sobie tym głowę. [przypis redakcyjny]

³⁵⁵*snadnie* (starop.) — łatwo. [przypis redakcyjny]

Mnie, smutnego, ten dowcip³⁵⁶ nie ratuje,
Wyda mię twarz, gdy się serce źle czuje.
Wszakóż widzę, że się próżno frasować:
Co zginęło, trudno tego wetować.

*Pieśń XXIII*³⁵⁷³⁵⁸

Nieźle czasem zamilczeć, co człowieka boli,
By nie znał nieprzyjaciel, że cię ma po woli³⁵⁹;
Ale to nade wszystko za raz³⁶⁰ odżałować,
A niewdzięcznemu panu tudzież podziękować.

Cierpiałem ja tak wiele, że mię wstyd powiadać,
A mógłby mi bezpiecznie każdy głupstwo zadać³⁶¹,
Żem się dał za nos wodzić czas tak barzo długi,
Bacząc³⁶², że w małej wadze były me posługi.

Chciałem złość jakokolwiek wytrwać uprzejmością,
A zwyciężyć niewdzięczność swoją statecznością³⁶³;
Ale moja uprzejmość i statek był próżny,
A jej niebaczny³⁶⁴ umysł zawždy memu różny.

Bóg was żegnaj, niewdzięczne i nieludzkie wrota,
Świadome³⁶⁵ mych częstych dróg i mego kłopotu;
Bodaj tu pajęczyna i pleśń na was padła,
A te niewierne zamki rdza plugawa zjadła!

*Pieśń XXIV*³⁶⁶

Zegar, słyszę, wybija,
Ustąp, melankolija!
Dosić na dniu ma statek,
Dobrej myśli ostatek³⁶⁷.

U Boga każdy błazen,
Choć tu przymówki prazen³⁶⁸,
A im się barziej sili,
Tym jeszcze więcej myli.

³⁵⁶*dowcip* (starop.) — tu: być może chodzi o sprytnie ukrywanie uczuć (dowcip jako fortel, zdolność kombinowania, pomysłowość). [przypis redakcyjny]

³⁵⁷Ks. 1, Pieśń XXIII — kolejna pieśń o oczekiwaniu u drzwi ukochanej (zob. Ks.1, *Pieśń XXI*) oparta na motywach z poezji Katulla i elegików rzymskich. [przypis redakcyjny]

³⁵⁸W przypisach gwiazdką oznaczono wyrazy, które są używane do dziś, ale których znaczenie w *Pieśniach* jest odmienne od znaczenia obecnego. [przypis edytorski]

³⁵⁹*mieć po woli* (starop.) — mieć w swojej mocy. [przypis redakcyjny]

³⁶⁰*za raz* (starop.) — za jednym razem. [przypis redakcyjny]

³⁶¹*bezpiecznie (...) głupstwo zadać* — bez obawy, że się pomyli, zarzucić głupotę. [przypis redakcyjny]

³⁶²*bacząc* (forma starop.) — chociaż zauważyłem. [przypis redakcyjny]

³⁶³*stateczność* (a. *statek*³) — wierność, stałość. [przypis redakcyjny]

³⁶⁴*niebaczny* (starop.) — niewdzięczny. [przypis redakcyjny]

³⁶⁵*świadomy* (starop.) — będący świadkiem. [przypis redakcyjny]

³⁶⁶W przypisach gwiazdką oznaczono wyrazy, które są używane do dziś, ale których znaczenie w *Pieśniach* jest odmienne od znaczenia obecnego. [przypis edytorski]

³⁶⁷*Dosić na dniu ma statek (...) ostatek* — sens fragmentu: wystarczy już powagi w tym dniu, ostatek czasu poświęćmy zabawie. [przypis redakcyjny]

³⁶⁸*tu przymówki prazen* (starop.) — tu (czyli na ziemi) wolny od napiętnowania. [przypis redakcyjny]

A kto by chciał na świecie
Uważyć, co sie plecie,
Dziwnie to prawdy blisko,
Że człek - Boże igrzysko.

Dygnitarstwa, urzędy,
Wszystko to jawne błędy³⁶⁹;
Bo nas równo śmierć sadza
Ani pomoże władza.

A nad chłopa³⁷⁰ chciwego
Nie masz nic nędzniejszego;
Bo na drugiego zbiera,
A sam głodem umiera.

Więc by tacy synowie
Byli jako ojcowie,
Dawno by z tej przyczyny
Świat sie jął zebraniny.

Lecz temu Bóg poradził,
Bo co jeden zgromadził,
To drugi wnet rozcisną³⁷¹;
Niech świata głód nie ścisną.

Po śmierci trudno rządzić;
Tyś mógł, ojcze, nie błądzić,
Syn tylko worki zliczy,
W rozumie nie dziedziczy.

Przeto te troski płone³⁷²
Szatanowi zlecone³⁷³;
Niech, uprzątąwszy głowę³⁷⁴,
Mkną w skrzynię Fokarowę³⁷⁵.

A nam wina przynoście,
Z wina dobra myśl roście;
A frasunek podłany
Taje by śnieg zagrzany.

*Pieśń XXV*³⁷⁶³⁷⁷

Użałuj sie³⁷⁸, kto dobry, a potłucz zawiasy
I mnie samę wrzuc w ogień; bo prze te niewczasy³⁷⁹

³⁶⁹błędy (starop.) — głupstwa, sprawy niewarte zachodu. [przypis redakcyjny]

³⁷⁰chłop — tu: mężczyzna, człowiek. [przypis redakcyjny]

³⁷¹rozcisnąć — rozrzucić (por. cisnąć: rzucać). [przypis redakcyjny]

³⁷²płony (starop.) — płonny, zbyteczny, daremny. [przypis redakcyjny]

³⁷³szatanowi zlecone (przen.) — przekłete. [przypis redakcyjny]

³⁷⁴uprzątąwszy głowę — wyprowadziwszy się z głowy. [przypis redakcyjny]

³⁷⁵skrzynię Fokarowę — skrzynię Fokarów; chodzi o bankierską rodzinę Fuggerów. [przypis redakcyjny]

³⁷⁶Ks. 1, Pieśń XXV — skarga furty skierowana do pięknej dziewczyny; klasyczny przykład gatunku zwanego paraklausithyron, którego realizacje pojawiały się już wyżej w Ks. 1, *Pieśni XXI* i *Pieśni XXIII*. Pieśń nawiązuje do elegii (I, 16) Propercjusza (do w. 25 stanowi naśladowanie, a dalej przekład). [przypis redakcyjny]

³⁷⁷W przypisach gwiazdką oznaczono wyrazy, które są używane do dziś, ale których znaczenie w *Pieśniach* jest odmienne od znaczenia obecnego. [przypis edytorski]

³⁷⁸użałować się (starop.) — ulitować się. [przypis redakcyjny]

³⁷⁹niewczasy (starop.) — niewyspanie, przemęczenie, niewygody. [przypis redakcyjny]

Dobrze³⁸⁰ już nie szaleję, ja, furta strapiona;
Jednak³⁸¹ mię ten bezmierny niepokój dokona³⁸².

Że to żadna Boża noc nigdy nie minęła,
Abych kiedy okrutnych razów nie podjęła³⁸³
Od tych sprośnych pijanic; nie mówię o słowa,
Łatwiejsza to, kiedyby³⁸⁴ cała była głowa.

Co tu za mej pamięci powrozów stargano,
Wrzeczadźców³⁸⁵ ukręcono, młotków³⁸⁶ skolatano;
Teraz już głowicami³⁸⁷ lotrostwo mię tłucze,
A ubogi gospodarz kryje pod sie klucze.

To nietajna, że cierpię nie za swoją winą,
Ale wszeteczna pani wszystkiego przyczyną,
Która nie wiem na jaki żywot się udała³⁸⁸,
Że i wstydu, i dobrej sławy zapomniała.

Ja, to Bóg wie, przestrzegam swojej powinności,
A taję, ile mogę, jej zbytków i złości.
Cóż po tym, kiedy ludzie na zęby ją wzięli³⁸⁹?
Ona wie, jeśli fałszu czy prawdy sie jęli.

Ale jeśli mię, smutną, ciężkie razy bołą,
Nie mniejszą mam przed owym nędznikiem niewolą,
Co tu noc pole nocy³⁹⁰ płacze mi nad głową
Ani mi spać dopuści swą żalną mową.

«Furto — powiada — sroższa niżli pani twoja,
Mnie to na złość trzymasz sie tak mocno podwoja³⁹¹;
Czemu mię w dom, smutnego, nie puścisz? Gdyż³⁹² mojej
Skrytej prośby nie umiesz odnieść paniej swojej!

Tak-że ja, biedny człowiek, w swym ciężkim frasunku
Nie mam uznać³⁹³ na wieki żadnego ratunku?
I już mię nocleg potkać uczciwszy nie może,
A ten zimny próg muszę przyjmować za łożę?

Mych niewczasów litują nocy nieprzespane,
Litują pełne gwiazdy, wiatry niewytrwane³⁹⁴;
Ty sama nie chcesz baczyć ludzkich doległości³⁹⁵,
A swym tylko milczeniem wiecznie zbywasz gości.

³⁸⁰*dobrze* (daw.) — omal. [przypis redakcyjny]

³⁸¹*jednak* — tu: w końcu. [przypis redakcyjny]

³⁸²*dokonać* (starop.) — dobić, zabić (por. pokrewne: konać; dokonać żywota). [przypis redakcyjny]

³⁸³*Abych (...) okrutnych razów nie podjęła* — żebym nie doznała (nie otrzymała) okrutnych ciosów. [przypis redakcyjny]

³⁸⁴*nie mówię o słowa, / Łatwiejsza to, kiedyby* — nie chodzi już o to, co mówią, łatwiej by to było znieść, gdyby. [przypis redakcyjny]

³⁸⁵*wrzeczadź* (daw.) — zamek; urządzenie do zamykania bramy w postaci żelaznej sztaby lub drąga obracającego się na sworzniu. [przypis redakcyjny]

³⁸⁶*młotek* — chodzi tu o młotek wiszący na bramie i używany jako kołatka. [przypis redakcyjny]

³⁸⁷*głowica* — rękojeść broni. [przypis redakcyjny]

³⁸⁸*na jaki żywot sie udała* — jaki rodzaj życia wybrała. [przypis redakcyjny]

³⁸⁹*na zęby ją wzięli* — zaczęli ją obmawiać (por. dzisiejsze „wziąć kogoś na języki”). [przypis redakcyjny]

³⁹⁰*noc pole nocy* — noc podłe nocy, czyli noc po nocy. [przypis redakcyjny]

³⁹¹*podwoja* (starop. forma D. lp) — bocznej futryny drzwi. [przypis redakcyjny]

³⁹²*gdyż* — tu: skoro. [przypis redakcyjny]

³⁹³*uznać* — doznać, doświadczyć. [przypis redakcyjny]

³⁹⁴*niewytrwany* (starop.) — nie do wytrzymania. [przypis redakcyjny]

³⁹⁵*doległość* (daw.) — cierpienie, dolegliwość. [przypis redakcyjny]

Gdzieś to namniejsze słówko przez skałę przepadło³⁹⁶,
A na zapamiętałym³⁹⁷ uchu paniej siadło;
By kamień, by żelazo w sercu swym chowała,
Nie wierzę temu, żeby westchnąć raz nie miała.

Teraz na szczęśnej ręce u drugiego leży,
A moja prózna mowa przecz za wiatry bieży;
Ale ty, coś przyczyną tych wszystkich trudności,
Furto, mówię, niewdzięczna moich uczynności³⁹⁸,

Tobiem ja złego słowa nie rzekł jako żywo,
Co drugi rad uczyni, gdy mu miejsce krzywo,
Żebyś mi tę niewdzięczność okazować miała
A mnie całą noc płakać pod niebem niechała³⁹⁹.

Alem cię rychlej nowym rymem udarował
I twoje niskie progi wdzięcznie ucałował,
Com sie razów⁴⁰⁰ obrócił u twego podwoja,
Obiatami⁴⁰¹ szukając u świętych pokoja».

To tego⁴⁰² i co lepiej oni⁴⁰³ tam umieją,
Całą Bożą noc będzie, aż kury odpieją⁴⁰⁴.
Takżeć mię, smutną, to złe paniej obyczaje,
To tego płacz frasuje, aż mię ledwie staje⁴⁰⁵.

Księgi wtóre

Pieśń I⁴⁰⁶407

Przeciwnie⁴⁰⁸ chmury słońce nam zakryły
I niepogodne deszcze pobudziły,
Wody z gór szumią, a pienista Wilna⁴⁰⁹
Już brzegom silna⁴¹⁰.

Strach patrzeć na to częste połyskanie;
A prze to srogie obłoków trzaskanie,
Kładą sie lasy, a piorun, gdzie zmierzy,
Źle nie uderzy.

³⁹⁶*Gdzieś to (...)* *przepadło* — oby przeniknęło. [przypis redakcyjny]

³⁹⁷*zapamiętałym* — uparty w złym. [przypis redakcyjny]

³⁹⁸*uczynność* — tu: przysługi, podarki. [przypis redakcyjny]

³⁹⁹*niechać* (starop.); tu forma 3 os. lp r.ż.: *niechała* — zostawić. [przypis redakcyjny]

⁴⁰⁰*Com sie razów* — ilem się razy. [przypis redakcyjny]

⁴⁰¹*obiata* (daw.) — ofiara. [przypis redakcyjny]

⁴⁰²*tego* — w domyśle: tego śpiewania. [przypis redakcyjny]

⁴⁰³*oni* — w domyśle: kochankowie śpiewający w nocy. [przypis redakcyjny]

⁴⁰⁴*odpieją* — skończą piąć. [przypis redakcyjny]

⁴⁰⁵*mię ledwie staje* (starop.) — ledwie żyję. [przypis redakcyjny]

⁴⁰⁶Ks. 2, Pieśń I — po raz pierwszy opublikowana pt. *Pieśń o potopie*. Nawiązuje do opowieści o potopie z biblijnej Księgi Rodzaju. [przypis redakcyjny]

⁴⁰⁷W przypisach gwiazdką oznaczono wyrazy, które są używane do dziś, ale których znaczenie w *Pieśniach* jest odmienne od znaczenia obecnego. [przypis edytorski]

⁴⁰⁸*przeciwny* (daw.) — nieprzyjazny. [przypis redakcyjny]

⁴⁰⁹Wilna — Wilejka, dopływ Wilii. [przypis redakcyjny]

⁴¹⁰*brzegom silna* — zagraża brzegom. [przypis redakcyjny]

Zakładaj korab'⁴¹¹, cieśla nauczony⁴¹²,
A kto wie, jeśli nie wrócą się ony
Nieszczęsne czasy, kiedy powódź była
Świat zatopiła.

Sześć niedziel w ten czas lał deszcz nie przestając,
A ziemia, nowe źródła pobudzając,
Rzek przymnażała, tak iż morskie wały⁴¹³
Wylać musiały.

Z ludźmi pospołu i miasta, i grody
Nieuśmierzone zatopiły wody;
Nie wysiedział się pasterz z bydłem w cale⁴¹⁴
Na żadnej skale.

Ryby po górach wysokich pływały,
Gdzie ledwe przedtym pióra donaszały
Mężnej orlice, gdy do miłych dzieci
Z obłowem⁴¹⁵ leci.

Ale na ten czas i matkę, i syny
Pożarła woda, i wszystek zwierz inny;
Sam Noe został, przy nim żona tylko
A dziątek kilka.

Nieżyzne w cnotę to tam były lata,
Gdzie ledwe jeden ze wszystkiego świata
Nalezion, co go Bóg w cale zachował,
Gdy nierząd psował⁴¹⁶.

Ten, będąc z łaski Pańskiej ostrzeżony,
Zbudował sobie korab' niezmierny⁴¹⁷,
Na którym pływał czasu zlej przygody
Po wierzchu wody.

A wszyscy inszy nagle zagarnieni
I w głębokościach morskich zatopieni;
Niebo a morze, te dwie rzeczy były
Świat zastąpiły⁴¹⁸.

A kiedy się już prawie⁴¹⁹ dosyć zstało
Pańskiemu gniewu, po trosze spadało
Wielkiego morza, aż za czasem⁴²⁰ skały
Z wody wyrzwały.

Potym i zbytnie zawarły się zdroje,
A bystre rzeki wpadły w brzegi swoje;
Ziemia ku słońcu pełne ciężkiej rosy
Rozwiła włosy.

⁴¹¹zakładaj korab' — zaczynaj budować okręt (arkę). [przypis redakcyjny]

⁴¹²nauczony (daw.) — doświadczony, biegły w swym fachu. [przypis redakcyjny]

⁴¹³wał (daw.) — fala. [przypis redakcyjny]

⁴¹⁴Nie wysiedział się (...) w cale — nie przetrwał, nie uszedł z życiem. [przypis redakcyjny]

⁴¹⁵obłów — polów, zdobycz; por. pokrewny współcz. wyraz: obłowić się. [przypis redakcyjny]

⁴¹⁶Bóg (...) nierząd psował — zwalczał zepsucie, grzech. [przypis redakcyjny]

⁴¹⁷niezmierny — bardzo wielki. [przypis redakcyjny]

⁴¹⁸świat zastąpiły — pokryły świat, czyli stały się całym światem. [przypis redakcyjny]

⁴¹⁹prawie (starop.) — należyście. [przypis redakcyjny]

⁴²⁰za czasem — z czasem. [przypis redakcyjny]

A trupy wkoło straszliwe leżały,
Ludzie i bydło, wielki zwierz i mały;
Pełne ich morza, pełne brzegi były,
Boga ruszyły⁴²¹.

I rzekł Noemu: «Już teraz na ziemię
Występuj śmieie i z tobą tve plemię⁴²²;
Oto ja znowu przyodzieję lasy
Na wieczne czasy.

I będzie, jako po te lata wszytki,
Ziemia dawała wszelakie użytki;
Mnóście się, niech świat spustoszały wszędzie
Znowu osiedzie⁴²³.

A w tym upewniam każdą żywą duszę,
Że nigdy potym takich wód nie wzruszę⁴²⁴,
Które by miały ziemię opanować
I świat zepsować.

Włożę na niebo znakomitą⁴²⁵ pręgę,
Którą gdy ujrzę, wspomnię na przysięgę,
Że mam hamować niezwyczajną wodę
I nie zawiodę».

Pomni sie⁴²⁶, lutni! Nie twojej to głowy⁴²⁷
Wspominać Boga żywego rozmowy;
Kaź ty nam zasieść przy ciepłym kominie,
Aż zły czas minie.

*Pieśń II*⁴²⁸

Nie dbam, aby zimne skały
Po mym graniu tańcowały;
Niech mię wilcy nie słuchają,
Lasy za mną nie biegają⁴²⁹.

Hanno, tobie k woli⁴³⁰ spiewam,
Skąd jesli twą łaskę miewam,
Przeszedłem już Amfijona
I lutnistę Aryjona⁴³¹.

⁴²¹*Boga ruszyły* — wzruszyły Boga. [przypis redakcyjny]

⁴²²*plemię* (starop.) — potomstwo. [przypis redakcyjny]

⁴²³*osiedzie* — zaludni się (por. pokrewne: osiąść gdzieś na stałe; osadnik). [przypis redakcyjny]

⁴²⁴*wzruszyć* (daw.) — pobudzić do ruchu. [przypis redakcyjny]

⁴²⁵*znakomity** (daw.) — widoczny. [przypis redakcyjny]

⁴²⁶*pomni sie* — opamiętaj się. [przypis redakcyjny]

⁴²⁷*nie twojej to głowy* — to nie na twoją głowę, to przekracza twoje możliwości rozumienia. [przypis redakcyjny]

⁴²⁸*W* przypisach gwiazdką oznaczono wyrazy, które są używane do dziś, ale których znaczenie w *Pieśniach* jest odmienne od znaczenia obecnego. [przypis edytorski]

⁴²⁹*Nie dbam (...) biegają* — tańczące skały to aluzja do działalności Amfiona, władcy Teb i muzyka, który potrafił swą grą poruszać kamienie, zaś wzmianka o biegających lasach stanowi nawiązanie do umiejętności Orfeusza (zob. też: Ks. I, *Pieśni XXI*). [przypis redakcyjny]

⁴³⁰*tobie k woli* (starop.) — dla ciebie. [przypis redakcyjny]

⁴³¹*Aryjon* — Arion: muzyk z Lesbos; dźwięk jego głosu zwabił delfiny, które uratowały mu życie. [przypis redakcyjny]

Mnie sama twarz nie uwiedzie;
I choć druga na plac jedzie⁴³²
Z herby domów starożytnych,
Zacne plemię⁴³³ dziadów bitnych,

Ja chcę podobać się w mowie
Nauczonej⁴³⁴ białejgłowie;
Ty mię pochwal, moja pani,
Nie dbam, choć kto inszy gani.

Cnocie zajrzą jako żywo⁴³⁵,
Bujne drzewo wiatrom krzywo⁴³⁶;
Ale ty chciej pomóc sama,
Nie ugrozi zazdrość nama⁴³⁷.

A jeśli me niskie progi
Będą godne twojej nogi,
Nogi pięknej — nie potrzeba⁴³⁸,
Dotęgnę już głową nieba.

Samy⁴³⁹ cię ściany wołają
I z dobrą myślą czekają;
Lipa stojąc wpośród dworu,
Wygląda cię co raz⁴⁴⁰ z boru.

Każ bystre konie zakładać,
A sama się gotuj wsiadać;
Teraz naweselsze czasy,
Zielenią się pięknie lasy.

Łąki kwitną rozmaicie,
Zająca już nie znać w życie⁴⁴¹,
Przy nadziei oracz ścisły⁴⁴²,
Że będzie miał z czym do Wisły.

Stada igrają przy wodzie,
A sam pasterz, siedząc w chłodzie,
Gra w piszczalkę proste pieśni,
A faunowie⁴⁴³ skaczą leśni.

Kwap się, póki jasne zorze
Nie zapadną w bystre morze;
Po chwili ćmy⁴⁴⁴ czarne wstaną,
Co noc noszą nienaspaną⁴⁴⁵.

⁴³²*druga na plac jedzie* — inna się popisuje. [przypis redakcyjny]

⁴³³*plemię* (starop.) — potomek. [przypis redakcyjny]

⁴³⁴*nauczony* — uczony, wykształcony. [przypis redakcyjny]

⁴³⁵*zajrzą jako żywo* (starop.) — zawsze (przez całe życie) zazdroszą. [przypis redakcyjny]

⁴³⁶*wiatrom krzywo* — nie podoba się wiatrom (więc potrząsają nim). [przypis redakcyjny]

⁴³⁷*nama* (starop.; C. daw. liczby podwójnej) — mnie i tobie. [przypis redakcyjny]

⁴³⁸*nie potrzeba* — tu w znaczeniu: nic mi już więcej nie potrzeba do szczęścia. [przypis redakcyjny]

⁴³⁹*samy* (starop. M. Im. rodz. niemęskoosobowego) — same. [przypis redakcyjny]

⁴⁴⁰*co raz* — co chwilę. [przypis redakcyjny]

⁴⁴¹*Zająca już nie znać w życie* — oznacza to, że żyto wysoko już wyrosło. [przypis redakcyjny]

⁴⁴²*ścisły* (daw.) — skromny, oszczędny. [przypis redakcyjny]

⁴⁴³*faunowie* (daw. forma lm; dziś: fauny) — pół mężczyźni, pół kozy. W mit. rzym. bóstwa polne i leśne towarzyszące pasterzom. [przypis redakcyjny]

⁴⁴⁴*ćma** (daw.) — ciemności. [przypis redakcyjny]

⁴⁴⁵*noc (...) nienaspaną* — mowa tu o nocy nie pozwalającej na przerwanie snu, może nawet o śmierci jako wiecznym śnie. [przypis redakcyjny]

Pieśń III⁴⁴⁶

Nie wierz Fortunie⁴⁴⁷, co siedzisz wysoko⁴⁴⁸;
Miej na poślednie koła pilne oko⁴⁴⁹:
Bo to niestała pani z przyrodzenia⁴⁵⁰,
Często więc rada sprawy swe odmienia.

Nie dufaj w złoto i w żadne pokłady⁴⁵¹,
Każdej godziny obawiaj się zdrady:
Fortuna co da, to zasię wziąć może,
A u niej żadna dawność⁴⁵² nie pomoże.

A ci, co z tobą teraz przestawają,
Twej się fortunie, nie tobie kłaniają;
Skoro ta zniknie, tył każdy podawa⁴⁵³,
Jako cień, kiedy słońca mu nie zstawa⁴⁵⁴.

Lecz jako sama oczy zasłoniła,
Tak swym pochlebstwem ludzi pobłaźniła⁴⁵⁵,
Że drugi wysszej nosa gębę nosi,
A wszystkie inne oczyma przenosi⁴⁵⁶.

Ty pomni, że twój skarb u Szczęścia w mocy⁴⁵⁷,
A tak⁴⁵⁸ się staraj o takiej pomocy,
Aby wżdy z tobą twego co zostało,
Jesli zaś będzie Szczęście swego chciało.

Cnota skarb wieczny, cnota klenot drogi;
Tęgoć nie wydrze nieprzyjaciel srogi,
Nie spali ogień, nie zabierze woda;
Nad wszystkim inszym panuje Przygoda⁴⁵⁹.

⁴⁴⁶W przypisach gwiazdką oznaczono wyrazy, które są używane do dziś, ale których znaczenie w *Pieśniach* jest odmienne od znaczenia obecnego. [przypis edytorski]

⁴⁴⁷Fortuna — rzym. bogini ślepego przypadku. Przedstawiano ją z rogami obfitości, trzymającą ster (była sternikiem życia ludzkiego), zazwyczaj ślepą. Motyw Fortuny odgrywał niezwykle ważną rolę w filozofii *Pieśni* Kochanowskiego. [przypis redakcyjny]

⁴⁴⁸siedzieć wysoko — zajmować wysoką pozycję społeczną. [przypis redakcyjny]

⁴⁴⁹Miej na poślednie koła pilne oko — dosł.: zwracaj uwagę na tylne koła; przysłowie to znaczy: myśl o tym, co się może zdarzyć. [przypis redakcyjny]

⁴⁵⁰z przyrodzenia — z natury. [przypis redakcyjny]

⁴⁵¹pokład (daw.) — skarb. [przypis redakcyjny]

⁴⁵²dawność (praw.) — termin oznaczający prawo do posiadania z tytułu zasiedzenia. [przypis redakcyjny]

⁴⁵³tył (...) podawać (daw.) — uciekać. [przypis redakcyjny]

⁴⁵⁴nie zstawa (starop.) — nie starcza. [przypis redakcyjny]

⁴⁵⁵pobłaźnić (starop.) — ogłupić. [przypis redakcyjny]

⁴⁵⁶insze oczyma przenosi — gardzi innymi (patrząc wyniośle ponad ich głowami, omijając ich wzrokiem). [przypis redakcyjny]

⁴⁵⁷u Szczęścia w mocy — zależy od Szczęścia (a więc Losu, Fortuny). [przypis redakcyjny]

⁴⁵⁸a tak — a więc. [przypis redakcyjny]

⁴⁵⁹przygoda — przypadek. [przypis redakcyjny]

Pieśń IV⁴⁶⁰461

W twardej kamiennej wieży i za troistemi
Drzwiami siedząc Danae nieprzełomionemi,
Pod strażą nieuspionych spartańskich złajników⁴⁶²,
Mogła wiecznie nie uznać⁴⁶³ nocnych wszeteczników,

By była z Akryzego Wenus nie szydziła,
Stróża zamkniętej panny; bo ta obaczyła⁴⁶⁴,
Że Jowisz, w upominku złotym utajony,
Miał mieć bezpieczny przystęp i gmach otworzony⁴⁶⁵.

Złoto śródkiem janczarów zbrojnych pójdzie snadnie⁴⁶⁶,
A przez twardą opokę gwałtowniej przepadnie⁴⁶⁷
Niżli raz piorunowy: upadł nieszczęśliwy
Dom proroka greckiego⁴⁶⁸, prze zysk niecnotliwy

Z gruntu wykorzeniony; przebił bramy twarde
Zacnych miast Macedończyk⁴⁶⁹ i podkopał⁴⁷⁰ harde
Tyranny datkiem; datkom hetmani hołdują,
Którzy daleko świetnym nawom rozkazują.

Wielkich pieniędzy wielka troska naszladuje⁴⁷¹;
A im człowiek w pokładzie⁴⁷² swoim więcej czuje,
Tym jeszcze więcej pragnie; słusznie moje oko
I nigdy przedtym, i dziś nie zmierza wysoko.

Im sobie człowiek więcej pomierny⁴⁷³ ujmuje,
Tym mu więcej od Boga z łaski przystępuje⁴⁷⁴;
Nic nie mając, z tymi, co nic nie chcą, przestaje,
A buntów dobrowolnie bogatych sie kaję⁴⁷⁵.

Pan znaczniejszy, gdy państwem⁴⁷⁶ wzgardzę, niżbych wszystkie
Żóławskie⁴⁷⁷ urodzaje i gdańskie pożytki

⁴⁶⁰Ks. 1, Pieśń IV — pieśń jest parafrazą ody Horacego (Carmina III 16) noszącej tytuł *Ad C. Maecenatem* (*Do C. Mecenasą*). [przypis redakcyjny]

⁴⁶¹W przypisach gwiazdką oznaczono wyrazy, które są używane do dziś, ale których znaczenie w *Pieśniach* jest odmienne od znaczenia obecnego. [przypis edytorski]

⁴⁶²*nieuspionych (...) złajników* — sfory nie dających się uspić psów; por. złaja (starop.): sfora. [przypis redakcyjny]

⁴⁶³*wiecznie nie uznać* — nigdy nie poznać. [przypis redakcyjny]

⁴⁶⁴*obaczyć* — tu: przewidzieć. [przypis redakcyjny]

⁴⁶⁵*W twardej kamiennej wieży (...) gmach otworzony* — Danae została zamknięta w wieży przez swego ojca Akrisjosa („Akryzego”), pragnącego uchronić jej cnotę; Jowisz dostał się jednak do niej w postaci złotego deszczu, w wyniku czego została matką Perseusza. [przypis redakcyjny]

⁴⁶⁶*Złoto śródkiem janczarów zbrojnych pójdzie snadnie* — złoto zwojuje nawet zbrojnych żołnierzy. [przypis redakcyjny]

⁴⁶⁷*przepadnie* — tu: przeniknie. [przypis redakcyjny]

⁴⁶⁸*prorok grecki* — tu: chodzi o Amfiaraosa, króla Argos, który wybrał się na wyprawę przeciw Tebom, choć jako prorok wiedział, że znajdzie tam śmierć; schowanego w kryjówce zdradziła żona przekupiona złotym naszyjnikiem. [przypis redakcyjny]

⁴⁶⁹*Macedończyk* — wg popularnej anegdoty Filip Macedoński mawiał, że nie ma muru tak wysokiego, by nie przeskoczył go osioł objuczony złotem. [przypis redakcyjny]

⁴⁷⁰*podkopać* — tu: doprowadzić do upadku. [przypis redakcyjny]

⁴⁷¹*Wielkich pieniędzy (...) naszladuje* — idzie za wielkimi pieniędzmi. [przypis redakcyjny]

⁴⁷²*pokład* (daw.) — skarbiec. [przypis redakcyjny]

⁴⁷³*pomierny* (daw.) — skromny. [przypis redakcyjny]

⁴⁷⁴*przystępować** (daw.) — przybywać. [przypis redakcyjny]

⁴⁷⁵*A buntów dobrowolnie bogatych sie kaję* — wystrzegam się związków z bogatymi. [przypis redakcyjny]

⁴⁷⁶*państwo* — tu: status wielkiego pana. [przypis redakcyjny]

⁴⁷⁷*żóławski* (daw.; dziś popr.: żuławski) — pochodzący z urodzajnych Żuław koło Gdańska. [przypis redakcyjny]

W jednym szpichlerzu zamknął, a sam, siedząc w cieniu⁴⁷⁸,
Nie mógł się chleba najeść, nędznik w dobrym mieniu⁴⁷⁹.

Zdrój przeźroczystej wody, lasu średnia miara
I zasiewku mojego niepochybna wiara⁴⁸⁰
Rządzący płodnej Afryki, szerokowładnemu,
Nie da się znać, że w szczęściu przerównana jemu.

Acz mi miodu podolskie pasieki nie dają
Ani w mym lochu wina seremskie⁴⁸¹ stawają,
Ani bogate stada owiec niezliczonych
Strzygą⁴⁸² odrosłą trawę po górach zielonych;

Przedsię nazbyt ubóstwa nie znać w domu moim,
A by mi więcej trzeba, ufam w Bogu swoim;
Ale gdy niepotrzebne chciwości odprawię⁴⁸³,
Lepiej daleko płatu sobie tym poprawię⁴⁸⁴,

Niżbych bogate pola węgierskie z porządnym⁴⁸⁵
Państwem weneckim złączył. Ludziom wielożadnym
Wiele i nie dostawa; niech przyjmuje z dzięką,
Komu ścisła⁴⁸⁶, co dosyć, Bóg udzielił ręką.

Pieśń V

PIEŚŃ O SPUSTOSZENIU PODOLA

Wieczna sromota⁴⁸⁷ i nienagrodzona
Szkoda⁴⁸⁸, Polaku: ziemia spustoszona
Podolska leży, a pohaniec⁴⁸⁹ sprosny⁴⁹⁰,
Nad Niestrem⁴⁹¹ siedząc, dzieli łup żaloszny⁴⁹².

Niewierny⁴⁹³ Turczyn psy zapuścił swoje⁴⁹⁴,
Którzy zagnali piękne łanie⁴⁹⁵ twoje
Z dziećmi pospołu a nie masz nadzieje,
By kiedy miały nawiedzić swe knieje.

Jedny⁴⁹⁶ za Dunaj Turkom zaprzędano,
Drugie do hordy dalekiej zagnano;

⁴⁷⁸siedząc w cieniu — żyjąc na uboczu. [przypis redakcyjny]

⁴⁷⁹nędznik w dobrym mieniu — biedak wśród bogactwa. [przypis redakcyjny]

⁴⁸⁰zasiewku (...) niepochybna wiara — pewna wiara w to, co wyrośnie po zasianiu. [przypis redakcyjny]

⁴⁸¹seremskie — ze Sremu na Węgrzech. [przypis redakcyjny]

⁴⁸²strzyc — tu: skubać. [przypis redakcyjny]

⁴⁸³odprawić — tu: odpędzić. [przypis redakcyjny]

⁴⁸⁴płatu (...) poprawię — zwiększę dochody; por. współcz.: płacić, płatność. [przypis redakcyjny]

⁴⁸⁵porządny (daw.) — sprawnie rządzony. [przypis redakcyjny]

⁴⁸⁶ścisły (daw.) — oszczędny. [przypis redakcyjny]

⁴⁸⁷sromota (daw.) — hańba, niesława. [przypis redakcyjny]

⁴⁸⁸nienagrodzona szkoda — niepowetowana strata. [przypis redakcyjny]

⁴⁸⁹pohaniec (daw.) — muzułmanin (Turek lub Tatar; poganin); określenie pogardliwe. [przypis redakcyjny]

⁴⁹⁰sprosny (starop.) — godny potępienia, potworny, okrutny. [przypis redakcyjny]

⁴⁹¹Niestr — Dniestr. [przypis redakcyjny]

⁴⁹²żaloszny (daw.) — godny żalu. [przypis redakcyjny]

⁴⁹³niewierny — niechrześcijanin. [przypis redakcyjny]

⁴⁹⁴Turczyn psy zapuścił swoje — Turek (sultan turecki) wypuścił swoich poddanych (sforę) Tatarów. [przypis redakcyjny]

⁴⁹⁵łanie — tu przen.: piękne kobiety. [przypis redakcyjny]

⁴⁹⁶jedny (daw. M. Im r. ż.) — jedne. [przypis redakcyjny]

Córy szlacheckie (żał sie mocny Boże!)
Psom bisurmańskim⁴⁹⁷ brzydkie ścielą łoże.

Zbójce, niestety, zbójce nas wojują,
Którzy ani miast, ani wsi budują;
Pod kotarzami⁴⁹⁸ tylko w polach siedzą,
A nas nierządne, ach, nierządne, jedzą!

Tak odbieżale stado⁴⁹⁹ więc drapają
Rozbójce wilcy, gdy po woli⁵⁰⁰ mają,
Że⁵⁰¹ ani pasterz nad owcami chodzi,
Ani ostrożnych psów za sobą wodzi.

Jakiego serca Turkowi dodamy⁵⁰²,
Jesli tak lekkim⁵⁰³ ludziom nie zdołamy?
Ledwiec nam i tak króla nie podawa⁵⁰⁴;
Kto sie przypatrzy, mała nie dostawa⁵⁰⁵.

Zetrzy sen z oczu a czuj w czas o sobie⁵⁰⁶,
Cny Lachu⁵⁰⁷! Kto wie, jemu czyli tobie
Szczęście chce służyć? A dokąd wyroku
Mars nie uczyni, nie ustępuj kroku.

A teraz k temu obróć myśli swoje
Jakoby⁵⁰⁸ szkody nieprzyjaciel twoje
Krwia swą nagroził i omył tę zmazę,
Której dziś niesiesz prze swej ziemie skazę.

Wsiadamy?⁵⁰⁹ Czy nas półmiski trzymają?
Biedne półmiski, czego te czekają?
To pan, i jadać na srebro godniejszy,
Komu żelazny Mars będzie chętniejszy⁵¹⁰.

Skujmy talerze na talery⁵¹¹, skujmy,
A żołnierzowi pieniądze gotujmy.
Inszy to darmo⁵¹² po drogach miotali,
A my nie damy, bychmy w cale trwali?

Dajmy, a naprzód dajmy! Sami siebie
Ku gwałtowniejszej chowajmy potrzebie.
Tarczej niż piersi pierwej nastawiają,
Pozno puklerza przebici macają⁵¹³.

⁴⁹⁷bisurmański — mahometański. [przypis redakcyjny]

⁴⁹⁸kotarz — szalas, namiot; por. dziś: kotara. [przypis redakcyjny]

⁴⁹⁹odbieżale stado — stado opuszczone; może aluzja do sytuacji po ucieczce z Polski Henryka Walezego. [przypis redakcyjny]

⁵⁰⁰po woli (starop.) — według woli, posłuszny komuś; por. daw.: powolny. [przypis redakcyjny]

⁵⁰¹że — tu: gdyż. [przypis redakcyjny]

⁵⁰²dodać serca (daw.) — dodać odwagi. [przypis redakcyjny]

⁵⁰³lekki (daw.) — podły, godny lekceważenia. [przypis redakcyjny]

⁵⁰⁴Ledwiec nam (...) króla nie podawa — aluzja do tureckich rad w sprawie wyboru króla. [przypis redakcyjny]

⁵⁰⁵mała nie dostawa (starop.) — mało brakuje. [przypis redakcyjny]

⁵⁰⁶czuj (...) o sobie (starop.) — czuwaj nad sobą, nad swoim bezpieczeństwem. [przypis redakcyjny]

⁵⁰⁷Lach — Polak. [przypis redakcyjny]

⁵⁰⁸jakobyć — aby ci. [przypis redakcyjny]

⁵⁰⁹Wsiadamy? — w znaczeniu: czy już wsiadamy na konie? [przypis redakcyjny]

⁵¹⁰chętny (daw.) — życzliwy; por. współcz. antonim: niechętny. [przypis redakcyjny]

⁵¹¹talery — talary (powszechnie używana moneta srebrna). [przypis redakcyjny]

⁵¹²darmo — bez celu. [przypis redakcyjny]

⁵¹³Pozno puklerza przebici macają — gdy już pierś jest przebita, za późno chwycić za puklerz. [przypis redakcyjny]

Ciesz się mi ten rym: «Polak mądr po szkodzie»;
Lecz jeśli prawda i z tego nas zbodzie⁵¹⁴,
Nową przypowieść Polak sobie kupi⁵¹⁵,
Że i przed szkodą, i po szkodzie głupi.

Pieśń VI⁵¹⁶517

Królewno lutnie złotej⁵¹⁸ i rymów pociesznych⁵¹⁹,
Ochłodo myśli tesznych⁵²⁰,
Ty sama powiedz a kres⁵²¹ naznacz, póki mamy
Płakać, gdy przyjaciela⁵²² miłego stradamy.

Łacno cieszyć chorego, gdysmy zdrowi sami,
Lecz kiedy toż nad nami
Niefortuna pokaże, tam⁵²³ więc człowiek czuje,
Że co drugim chciał radzić, sam się nie ratuje.

Godno płaczu nieszczęście i twoja przygoda⁵²⁴,
O zacny wojewoda,
Boś pozbył towarzysza i cnotliwej żony,
Której dobroć, której wstyd⁵²⁵ jest niewysłowiony.

Ale byś dobrze, wziąwszy lutnię Orfeowę,
Wstąpił w łódź Charonową
I nawiedził podziemne, niewesołe kraje⁵²⁶,
Gdzie słońce swych promieni nigdy nie podaje,

Nie zyszczesz⁵²⁷ dusze, która dotkła raz napoju
Niepamiętnego źródła⁵²⁸.
Przeto cierpliwość sama najlepsza w tej mierze,
Gdzie za raz⁵²⁹ i ratunek upad z sobą bierze⁵³⁰.

⁵¹⁴zbodzie — zepchnie; dosł.: strąci z konia. [przypis redakcyjny]

⁵¹⁵przypowieść (...) sobie kupi — zyska przysłowie na swój temat. [przypis edytorski]

⁵¹⁶Ks. 2, Pieśń VI — pocieszenie przyjaciela, prawdopodobnie Jana Kostki, wojewody sandomierskiego, po śmierci żony; motywy z *Carmina* Horacego (I 24, I 32). [przypis redakcyjny]

⁵¹⁷W przypisach gwiazdką oznaczono wyrazy, które są używane do dziś, ale których znaczenie w *Pieśniach* jest odmienne od znaczenia obecnego. [przypis edytorski]

⁵¹⁸Królewno lutnie złotej — zwrot do Erato, muzy poezji lirycznej; lutnie (daw. D. lp rodz. ż.): lutni. [przypis redakcyjny]

⁵¹⁹pocieszny (daw.) — przynoszący pocieszenie. [przypis redakcyjny]

⁵²⁰teszny (starop.) — smutny, strapiony. [przypis redakcyjny]

⁵²¹kres — tu: termin. [przypis redakcyjny]

⁵²²przyjaciel — tu: żona. [przypis redakcyjny]

⁵²³tam — tu: wtedy. [przypis redakcyjny]

⁵²⁴przygoda — tu: nieszczęście. [przypis redakcyjny]

⁵²⁵wstyd (daw.) — skromność, cnotliwość, nieskazitelność. [przypis redakcyjny]

⁵²⁶wziąwszy lutnię Orfeowę (...) nawiedził podziemne (...) kraje — fragment nawiązuje do mitu gr. o Orfeuszu, poecie trackim (symbolem poezji jest tu lutnia), który potrafił poruszyć za pomocą swej muzyki najbardziej nieubłagane bóstwa, a nawet rzeczy nieożywione. Po śmierci swej żony, Eurydyki, udał się do Hadesu i tak oczarował Plutona, że władca podziemi zgodził się uwolnić Eurydykę ze świata umarłych. Motyw został wykorzystany przez Kochanowskiego również w *Trenie XIV* i *Pieśni XXI*, Ks.1. [przypis redakcyjny]

⁵²⁷zyszczesz (starop. forma 2 os. lp cz. przysz.) — odzyskasz. [przypis redakcyjny]

⁵²⁸dusze, która dotkła (...) napoju / Niepamiętnego źródła — duszy, która dotknęła napoju ze źródła niepamięci. Dusze przewożone przez Charona po wypiciu wody z rzeki Lete zapomniały o tym, co robiły, widziały i słyszały przedtem. [przypis redakcyjny]

⁵²⁹za raz — jednocześnie, naraz. [przypis edytorski]

⁵³⁰ratunek upad z sobą bierze — ratunek (nawiązanie do ratowania Eurydyki przez Orfeusza) doprowadza do upadku (klęski). [przypis redakcyjny]

Pieśń VII⁵³¹532

Słońce pali, a ziemia idzie w popiół prawie,
Świata nie znać⁵³³ w kurzawie;
Rzeki dnem uciekają⁵³⁴,
A zagorzałe⁵³⁵ zioła dżdża⁵³⁶ z nieba wołają.

Dzieci, z flaszą do studniej; a stół w cień lipowy,
Gdzie gospodarskiej głowy
Od gorącego lata
Broni list⁵³⁷, za wsadzenie przyjemna zapłata.

Lutni moja, ty ze mną; bo twe wdzięczne strony⁵³⁸
Cieszą umysł trapiiony,
A troski nieuspione⁵³⁹
Prędkim wiatrom podają⁵⁴⁰ za Morze Czerwone.

Pieśń VIII⁵⁴¹542

Nie frasuj sobie, Mikołaju, głowy,
Kto ma być królem: już dekret⁵⁴³ gotowy
Przed Bogiem leży, nie piórem pisany,
Lecz w dyjamacie twardym wykowany.

Nie z pół- lub nocy, lub dnia⁵⁴⁴, nie ze wschodu
Ani czekajmy pana od zachodu;
Ten królem będzie, kogo Bóg mianuje,
Łatwie On ludzkie serca spraktykuje⁵⁴⁵.

Tenże nam mimo znajomsze sąsiady⁵⁴⁶,
W śmiech obrociwszy nasze płone⁵⁴⁷ rady,
Przywiódł był króla z dalekiej krainy,
Po którym wrychle miał usieść kto inny.

⁵³¹Ks.2, Pieśń VII — w pieśni pojawiają się motywy z *Carmina* Horacego (I 17, I 26, I 32, II 3, II 11). [przypis redakcyjny]

⁵³²W przypisach gwiazdką oznaczono wyrazy, które są używane do dziś, ale których znaczenie w *Pieśniach* jest odmienne od znaczenia obecnego. [przypis edytorski]

⁵³³nie znać — nie widać. [przypis redakcyjny]

⁵³⁴dnem uciekają — wysychają, wsiąkając w dno. [przypis redakcyjny]

⁵³⁵zagorzały — spalony, wyschnięty. [przypis redakcyjny]

⁵³⁶dżdża (starop.; D. lp od: deżdż) — deszczu. [przypis redakcyjny]

⁵³⁷list (daw.) — liść. [przypis redakcyjny]

⁵³⁸strony (starop.) — struny; u Kochanowskiego niekiedy pojawia się również forma z „ó”. [przypis redakcyjny]

⁵³⁹nieuspiony (starop.) — nie dający się uspić, uśmierzyć. [przypis redakcyjny]

⁵⁴⁰podawać — tu: przekazywać. [przypis redakcyjny]

⁵⁴¹Ks. 2, Pieśń VIII — pieśń dotyczy bezkrólewia i kolejnej elekcji po ucieczce Henryka Walezego. Powstała prawdopodobnie na przełomie 1575 i 1576 r., gdy walka o koronę toczyła się już tylko między Maksymilianem Habsburgiem i Stefanem Batorym. Adresatem jest prawdopodobnie Mikołaj Firlej, starosta kazimierski, bliski przyjaciel poety. [przypis redakcyjny]

⁵⁴²W przypisach gwiazdką oznaczono wyrazy, które są używane do dziś, ale których znaczenie w *Pieśniach* jest odmienne od znaczenia obecnego. [przypis edytorski]

⁵⁴³dekret — chodzi o akt nominacji króla. [przypis redakcyjny]

⁵⁴⁴pół- lub nocy, lub dnia — z północy lub z południa. [przypis redakcyjny]

⁵⁴⁵spraktykować (daw.) — skłonić, przeciągnąć na swoją stronę. [przypis redakcyjny]

⁵⁴⁶znajomsze sąsiady — chodzi tu o kandydatów z sąsiednich krajów. [przypis redakcyjny]

⁵⁴⁷płony (starop.) — bezużyteczny. [przypis redakcyjny]

Gdzie ony złote góry nieprzebrane⁵⁴⁸?
Gdzie Gaszkonowie i wojska ubrane⁵⁴⁹?
W co poszły działa i nasze turnieje?
Wiatrem nadziane puknęły⁵⁵⁰ nadzieje.

Fortuna⁵⁵¹ nawy na morzu sprawuje,
Fortuna w bitwach zwycięstwem szafuje;
Onej rakosze⁵⁵² i sejmy słuchają;
A ludzkie rady⁵⁵³ wspak się obracają.

Precz krasomowce! Wywody na stronę!
A my gdzie w polu na słupie koronę
Zawieśmy złotą; jeśli nie mędrszemu,
Niech ją da Szczęście przynamniej rętszemu⁵⁵⁴.

*Pieśń IX*⁵⁵⁵⁵⁵⁶

Nie porzucaj nadzieje,
Jakoć się kolwiek dzieje:
Bo nie już⁵⁵⁷ słońce ostatnie⁵⁵⁸ zachodzi,
A po zlej chwili piękny dzień przychodzi.

Patrzaj teraz na lasy,
Jako prze zimne czasy
Wszystkłą swą krasę drzewa utraciły,
A śniegi pola wysoko przykryły.

Po chwili wiosna przyjdzie,
Ten śnieg z nienagłą⁵⁵⁹ zéjdzie
A ziemia, skoro słońce jej zagrzeje,
W rozliczne barwy znowu się odzieje.

Nic wiecznego na świecie:
Radość się z troską plecie,
A kiedy jedna weźmie moc nawiętszą,
W ten czas masz ujźrzeć odmianę naprędszą.

Ale człowiek zhardzieje,
Gdy mu się dobrze dzieje;

⁵⁴⁸*Gdzie (...) złote góry (...) i nasze turnieje?* — aluzja do zaprzysiężonych przez Henryka Walezego zobowiązań finansowych na rzecz Polski i obietnicy sprowadzenia piechoty gaskońskiej oraz do uroczystości przy wejździe Henryka do Krakowa. [przypis redakcyjny]

⁵⁴⁹*wojska ubrane* — tu: uzbrojone. [przypis redakcyjny]

⁵⁵⁰*puknąć* — pęknąć; por.: śmiać się do rozpuku. [przypis redakcyjny]

⁵⁵¹Fortuna — rzym. bogini przypadku; los. Motyw ważny w filozofii *Pieśni* Kochanowskiego; zob. też Ks. 1, *Pieśń IX*. [przypis redakcyjny]

⁵⁵²*rakosz* — rokosz, polityczny zjazd rycerstwa (szlachty). [przypis redakcyjny]

⁵⁵³*rada* (daw.) — zamysł, pomysł. [przypis redakcyjny]

⁵⁵⁴*rętszy* (daw.) — bardziej rączy, szybszy. [przypis redakcyjny]

⁵⁵⁵Ks. 2, *Pieśń IX* — w pieśni wykorzystano motyw z licznych *Carmina* Horacego. [przypis redakcyjny]

⁵⁵⁶W przypisach gwiazdką oznaczono wyrazy, które są używane do dziś, ale których znaczenie w *Pieśniach* jest odmienne od znaczenia obecnego. [przypis edytorski]

⁵⁵⁷*nie już* (starop.) — jeszcze nie. [przypis redakcyjny]

⁵⁵⁸*ostatnie* (starop.) — po raz ostatni. [przypis redakcyjny]

⁵⁵⁹*z nienagłą* (starop.) — stopniowo. [przypis redakcyjny]

Więc też, kiedy go Fortuna⁵⁶⁰ omyli⁵⁶¹,
Wnet głowę zwiesi i powagę zmyli⁵⁶².

Lecz na szczęście wszelakie
Serce ma być jednakie;
Bo z nas Fortuna w żywe oczy szydzi,
To da, to weźmie, jako sie jej widzi.

Ty nie miej za stracone,
Co może być wrócone:
Siła Bóg może wywrócić w godzinie;
A kto mu kolwiek ufa, nie zaginie.

*Pieśń X*⁵⁶³⁵⁶⁴

Może kto ręką sławy dostać w boju,
Może wymową i rządem⁵⁶⁵ w pokoju;
Lecz jeśli żona męża nie ozdobi,
Mąż próżno robi.

Kto z gospodarstwa, a kto zaś z wysługi
Zbierze pieniądze i z kupiectwa drugi,
Jeśli sie żona nie przyłoży k temu,
Zginąć wszytkiemu.

Żona uczciwa ozdoba mężowi
I napewniejsza podpora domowi:
Na niej rząd wszystek; swego męża ona
Głowy korona.

Ona mężowym kłopotom zabiega⁵⁶⁶
I jego wczasu na wszystkim⁵⁶⁷ przestrzega;
Ona wywabić troskę umie z głowy
Słodkimi słowy.

Ona dziateczki ojcowi podobne
Rodzi, skąd rosta⁵⁶⁸ pociechy osobne;
Ani już spadków upatrują krewni,
Dziedzica pewni.

Trzykroć szczęśliwy, któremu Ty zdarzysz
Ten związek, Panie; ale zły towarzysz⁵⁶⁹
Odejmie wszytko, że troski w pół wieka
Zgryzą człowieka.

⁵⁶⁰Fortuna — w mit. rzym. bogini przypadku; los. Motyw ważny w filozofii *Pieśni* Kochanowskiego; zob też *Pieśń IX*, Ks. 1. [przypis redakcyjny]

⁵⁶¹omylić (daw.) — zwieść. [przypis redakcyjny]

⁵⁶²zmylić — tu: stracić. [przypis redakcyjny]

⁵⁶³Ks. 2, *Pieśń X* — pierwodruk pieśni pt. *O uczciwej małżonce* w zbiorze *Pieśni trzy* (1580). Nawiązania do biblijnej Księgi Przysłów i Księgi Eklezjastyka (Syracha). [przypis redakcyjny]

⁵⁶⁴W przypisach gwiazdką oznaczono wyrazy, które są używane do dziś, ale których znaczenie w *Pieśniach* jest odmienne od znaczenia obecnego. [przypis edytorski]

⁵⁶⁵rząd (daw.) — zarządzanie; podobne znaczenie niżej, w. II. [przypis redakcyjny]

⁵⁶⁶zabiegać — tu: zapobiegać. [przypis redakcyjny]

⁵⁶⁷wczasu na wszystkim — wygody we wszystkim, pod każdym względem. [przypis redakcyjny]

⁵⁶⁸rosta (starop. forma 3 os. Im) — rosnąć; przen.: pochodzą. [przypis redakcyjny]

⁵⁶⁹towarzysz — tu: żona; zob. też: Ks. 2, *Pieśń VI*, w. II. [przypis redakcyjny]

Pieśń XI⁵⁷⁰571

Stateczny⁵⁷² umysł pamiętaj zachować,
Jeśli cię pocznie nieszczęście frasować;
Także i góry nie radzęc wylatać⁵⁷³,
Kiedy się Szczęście z tobą imię⁵⁷⁴ bratać.

Śmierci podległy człowiecze cnotliwy,
Choć wszytek twój wiek będzie frasowliwy⁵⁷⁵,
Chociaż też czasem, siedząc z przyjaciół,
Przy dobrym trunku strawisz dzień wesoły;

Tu przy ciekącym, przezornym⁵⁷⁶ strumieniu.
Kaź stół gotować w jaworowym cieniu;
Kaź wino nosić, póki beczka leje,
Póki wiek służy, a śmierć nie przyspieje⁵⁷⁷.

Postąpisz z włości⁵⁷⁸ drogo zapłaconych,
Postąpisz z dworu i gmachów złoconych;
A co zebrania⁵⁷⁹ twego kolwiek będzie,
To wszystko przyszył namiastek osiędzie⁵⁸⁰.

Bądź się kto zacnym⁵⁸¹ rodził i bogatym,
Bądź niewolnikiem, u śmierci nic na tym;
Czykolwiek naprzód los wynidzie⁵⁸², wsiadaj,
Wieczny wygnańcze, ani więc odkładaj⁵⁸³.

Pieśń XII⁵⁸⁴585

Nie masz, i po drugi raz nie masz wątpliwości,
Żeby cnota miała być kiedy bez zazdrości:
Jako cień nieodstępny ciała naszladuje⁵⁸⁶,
Tak za cnotą w też tropy zazdrość postępuje.

Nie może jej blasku znieść ani pojrzyć w oczy,
Boleje, że kto przed nią kiedy wysszej skoczy;

⁵⁷⁰Ks. 2, Pieśń XI — pieśń jest parafrazą ody Horacego (Carmina II 3) noszącej tytuł *Ad Dellium* (*Do Delliusza*). [przypis redakcyjny]

⁵⁷¹W przypisach gwiazdką oznaczono wyrazy, które są używane do dziś, ale których znaczenie w *Pieśniach* jest odmienne od znaczenia obecnego. [przypis edytorski]

⁵⁷²*stateczny* (starop.) — stały, zrównoważony. [przypis redakcyjny]

⁵⁷³*góry wylatać* — wylatywać w górę; przen.: pysznić się. [przypis redakcyjny]

⁵⁷⁴*imać* (starop. tu forma 3 os. lp: imię) — zacząć. [przypis redakcyjny]

⁵⁷⁵*frasowliwy* — frasobliwy, pełen trosk. [przypis redakcyjny]

⁵⁷⁶*przezorny* (daw.) — przezroczysty. [przypis redakcyjny]

⁵⁷⁷*przyspieje* (daw.) — przybywa. [przypis redakcyjny]

⁵⁷⁸*postąpić z włości* — tu: ustąpić, porzucić swoją własność. [przypis redakcyjny]

⁵⁷⁹*zebranie* — tu: zbiory. [przypis redakcyjny]

⁵⁸⁰*osiędzie* (tu: daw. forma 3 os. lp cz. przysz.: osiędzie) — posiadać. [przypis redakcyjny]

⁵⁸¹*zacny* — tu: wysoko urodzony. [przypis redakcyjny]

⁵⁸²*czykolwiek naprzód los wynidzie* — czykolwiek los najpierw padnie. [przypis redakcyjny]

⁵⁸³*odkładać* — zwlekać. [przypis redakcyjny]

⁵⁸⁴Ks. 1, Pieśń XII — pierwodruk pieśni pt. *O statecznym słudze R[zeczy] P[ospolitej]* w zbiorze *Pieśni trzy* (1580). [przypis redakcyjny]

⁵⁸⁵W przypisach gwiazdką oznaczono wyrazy, które są używane do dziś, ale których znaczenie w *Pieśniach* jest odmienne od znaczenia obecnego. [przypis edytorski]

⁵⁸⁶*cień (...) ciała naszladuje* — cień idzie za ciałem, jest ściśle związany z ciałem. [przypis redakcyjny]

A iż baczy po sobie⁵⁸⁷, że sie wspinać próżno,
Tego ludziom uwłóczy⁵⁸⁸, w czym jest od nich różno⁵⁸⁹.

Ale człowiek, który swe Pospolitej Rzeczy
Służby oddał, tej krzywdy nie ma mieć na pieczy⁵⁹⁰;
Dosyć na tym, kiedy praw⁵⁹¹, ani niesie wady;
Niechaj drugi boleje, niech sie spuka jady⁵⁹².

Cnota (tak jest bogata) nie może wziąć szkody⁵⁹³
Ani sie też ogląda na ludzkie nagrody;
Sama ona nagrodą i płacą jest sobie
I krom nabytych przypraw⁵⁹⁴ świetna w swej ozdobie.

A jeśli komu droga otwarta do nieba,
Tym, co służą ojczyźnie. Wątpić nie potrzeba,
Że co im zazdrość ujmie, Bóg nagradzać będzie,
A cnota kiedykolwiek miejsce swe osiedzie⁵⁹⁵.

*Pieśń XIII*⁵⁹⁶⁵⁹⁷

Panu dzięki oddawajmy,
Jego łaskę wspominajmy,
Który hardym miesza rzeczy,
A skromne ma na swej pieczy.

On hardy, nieunoszony⁵⁹⁸,
On tyran północnej strony⁵⁹⁹,
Któremu, jako sam mniema,
Świat tak wielki równia nie ma,

Car moskiewski plac mężnemu
Puścił⁶⁰⁰ królowi polskiemu⁶⁰¹;
Nie oparł sie aż o lody
Niepławnej⁶⁰² północnej wody.

Granic i zamków budownych⁶⁰³
Odbieżał, i miast warownych;

⁵⁸⁷*baczy po sobie* (daw.) — patrząc na siebie, zdaje sobie sprawę. [przypis redakcyjny]

⁵⁸⁸*uwłóczyć* (daw.) — odmówić. [przypis redakcyjny]

⁵⁸⁹*jest od nich różno* (daw.) — różni się od nich; różno: różne. [przypis redakcyjny]

⁵⁹⁰*tej krzywdy nie ma mieć na pieczy* (starop.) — ma nie dbać, nie troszczyć się o tę krzywdę. [przypis redakcyjny]

⁵⁹¹*praw* (daw.) — prawy, niewinny. [przypis redakcyjny]

⁵⁹²*niech sie spuka jady* (starop.) — niech pęknie od jadów (tj. ze złości). [przypis redakcyjny]

⁵⁹³*wziąć szkody* (starop.) — ponieść szkody. [przypis redakcyjny]

⁵⁹⁴*przyprawa* (starop.) — ozdoba. [przypis redakcyjny]

⁵⁹⁵*miejsce swe osiedzie* (starop.) — zajmie godne siebie (czy: należne sobie) miejsce. [przypis redakcyjny]

⁵⁹⁶Ks. 2, Pieśń XIII — pierwodruk pieśni pt. *O wzięciu Połocka* w zbiorze *Pieśni trzy* (1580). Napisana po rozejmie polsko-rosyjskim w Jamie Zapolskim 15 stycznia 1582. [przypis redakcyjny]

⁵⁹⁷W przypisach gwiazdką oznaczono wyrazy, które są używane do dziś, ale których znaczenie w *Pieśniach* jest odmienne od znaczenia obecnego. [przypis edytorski]

⁵⁹⁸*nieunoszony* — nieoblaskawiony, niepokorny. [przypis redakcyjny]

⁵⁹⁹*tyran północnej strony* — Iwan Groźny. [przypis redakcyjny]

⁶⁰⁰*plac (...) / Puścił* — ustąpił miejsca. [przypis redakcyjny]

⁶⁰¹*królowi polskiemu* — chodzi o Stefana Batorego. [przypis redakcyjny]

⁶⁰²*niepławny* — nie nadający się do żeglugi. [przypis redakcyjny]

⁶⁰³*budowny* (starop.) — okazały, pięknie zbudowany. [przypis redakcyjny]

Płatna to, kiedy o duszę⁶⁰⁴,
I sam go obmówić⁶⁰⁵ muszę.

Obróć swój koń prędkonogi,
Nieścigniony care⁶⁰⁶ drogi.
Chcesz być groźnym, a uciekasz;
Jesliś płochy⁶⁰⁷, hardzie nie każ⁶⁰⁸.

Teraz był czas porokować⁶⁰⁹,
Komu szłyk naprzód zdejmować⁶¹⁰;
Teraz sie było dowiadać,
Kto ma naprzód z konia spadać.

Bóg pomóż, królu jedyny
Szerokiej polskiej krainy;
Umiesz ty hardym dogodzić
Ani sie im dasz rozwodzić⁶¹¹.

Zdjąłeś maszkare⁶¹² butnemu
Tyranowi moskiewskiemu;
Okazałeś, że nie kasa,
Chocia to⁶¹³ porożem⁶¹⁴ wstrząsa.

W zamcech nadzieję pokładał,
Ale i tych prędko stradał.
Nie przyszło mu do odsieczy;
Głowy ostrzec⁶¹⁵ barziej k rzeczy⁶¹⁶.

Znowu tedy, skąd był wyszedł,
W ręce polskie Połock przyszedł,
Za powodem szczęśliwego
Stefana, króla polskiego.

Nie pomogły kule częste,
Zręby⁶¹⁷ mocne, baszty gęste:
Puściły żelazne brony⁶¹⁸.
A ty, królu niezmożony,

Nie tylko zamki budowne
I twierdze bierzesz warowne,

⁶⁰⁴*Płatna to, kiedy o duszę* — opłaci się, warto (to zrobić), gdy chodzi o duszę (tj. o życie). [przypis redakcyjny]

⁶⁰⁵*obmówić** (starop.) — usprawiedliwić. [przypis redakcyjny]

⁶⁰⁶*care* — carze (forma rzadka, może celowy rusycyzm); nieraz uważano to za pomyłkę druku. [przypis redakcyjny]

⁶⁰⁷*płochy* — płochliwy, bojaźliwy. [przypis redakcyjny]

⁶⁰⁸*hardzie nie każ* — nie zachowuj się (a. nie wypowiadaj się, por. kazać: mówić) hardo (tj. wyniosłe, butnie). [przypis redakcyjny]

⁶⁰⁹*porokować* — podyskutować, porozmawiać (tak w wyd. *Pieśni trzech*; w pierwodruku *Pieśni*: prorokować). [przypis redakcyjny]

⁶¹⁰*szłyk* — wysoka futrzana czapka, szpiczasto zakończona; znaczenie wersu: kto powinien się pierwszy klaniać (aluzja do niezdecydowania w rokowaniach pokojowych). [przypis redakcyjny]

⁶¹¹*rozwodzić* — tu: rozprzestrzeniać się, panoszyć. [przypis redakcyjny]

⁶¹²*maszkara* (daw.) — maska. [przypis redakcyjny]

⁶¹³*chocia to* (starop.) — mimo że. [przypis redakcyjny]

⁶¹⁴*poroże* — rogi. [przypis redakcyjny]

⁶¹⁵*głowy ostrzec* — uchronić głowę. [przypis redakcyjny]

⁶¹⁶*k rzeczy* (starop.) — odpowiednio (do rzeczy), słusznie. [przypis redakcyjny]

⁶¹⁷*zręby* — szańce. [przypis redakcyjny]

⁶¹⁸*brona* (daw.) — brama. [przypis redakcyjny]

Ale co chwalniejsza⁶¹⁹ w tobie,
Jesteś silen i sam sobie⁶²⁰.

Nie puściłeś wódz gniewowi,
Łaskę nieprzyjacielowi
Uczylił; masz i dzielnością,
Masz już nadeń⁶²¹ i ludzkością.

Zdrów bądź, królu niezwalczony.
Ciebie moje wdzięczne strony⁶²²
Nie zmilczą między sławnemi
Bohatery walecznemi.

*Pieśń XIV*⁶²³⁶²⁴

Wy, którzy Pospolitą Rzeczą władacie,
A ludzką sprawiedliwość⁶²⁵ w rękę trzymacie;
Wy, mówię, którym ludzi paść poruczono
I zwierzchności nad stadem Bożym powierzono,

Miejcie to przed oczyma zawsze swojemi,
Żeście miejsca zasiedli Boże na ziemi,
Z którego macie nie tak swe własne rzeczy
Jako wszystko ludzki mieć rodzaj na pieczy.

A wam więc nad mniejszemi zwierzchność jest dana,
Ale i sami macie nad sobą Pana,
Któremu kiedykolwiek z spraw swych uczynić
Poczet macie; trudnoż tam krzywemu wynić.

Nie bierze ten Pan darów ani się pyta,
Jeśli kto chłop czyli się grofem⁶²⁶ poczyta;
W siermiędze⁶²⁷ li go widzi, w złotych li głowach⁶²⁸,
Jeśli namniej przewinił, być mu w okowach.

Więc ja podobno⁶²⁹ z mniejszym niebezpieczeństwem
Grzeszę, bo sam się tracę swym wszeteczeństwem⁶³⁰;
Przełożonych występki miasta zgubiły
I szerokie do gruntu carstwa zniszczyły.

⁶¹⁹co chwalniejsza — co bardziej godne pochwały. [przypis redakcyjny]

⁶²⁰Jesteś silen i sam sobie — i sam nad sobą panujesz. [przypis redakcyjny]

⁶²¹masz (...) nadeń — przewyższasz go. [przypis redakcyjny]

⁶²²strony — struny. [przypis redakcyjny]

⁶²³Ks. 2, Pieśń XIV — pieśń ta pojawia się również w *Odprawie posłów greckich* jako chór drugi. [przypis redakcyjny]

⁶²⁴W przypisach gwiazdką oznaczono wyrazy, które są używane do dziś, ale których znaczenie w *Pieśniach* jest odmienne od znaczenia obecnego. [przypis edytorski]

⁶²⁵ludzka sprawiedliwość — sprawiedliwość wobec ludzi. [przypis redakcyjny]

⁶²⁶grof — graf, hrabia. [przypis redakcyjny]

⁶²⁷siermięga — ubranie chłopskie. [przypis redakcyjny]

⁶²⁸złotych (...) głowach — złotogłowach; złotogłów: kosztowna tkanina przetykana złotymi nićmi. [przypis redakcyjny]

⁶²⁹podobno (daw.) — zapewne. [przypis redakcyjny]

⁶³⁰wszeteczeństwo (daw.) — bezwstyd, nieprzyzwoitość, występki. [przypis redakcyjny]

*Pieśń XV*⁶³¹632

Nie zawždy Apollo⁶³³ strzela,
Ale łuk z lutnią podziela;
Nie zawždy Mars⁶³⁴ hufy wodzi,
Czasem też pod sieć ugodzi⁶³⁵.

Nie zawždy grad z góry leci
Albo burza niebo szpeci;
Chmury czarne wiatr wojuje,
A pogoda następuje.

Takżeć słusze⁶³⁶ człowiekowi
Odejmać się frasunkowi⁶³⁷,
A jako niewdzięczne⁶³⁸ brzemię
Uderzyć troski o ziemię⁶³⁹.

Cokolwiek raz przeminęło,
Niewrócony koniec wzięło,
A przyszły czas Bóg ma w mocy,
Pogrążony w twardej nocy⁶⁴⁰.

Dosyć na rozum człowieczy
Dzień dzisiejszy mieć na pieczy;
Ostatek na Boga wkładaj⁶⁴¹,
A dobrze żyć nie odkładaj.

Żyj dobrze, nie odkładając;
Bo dalszych czasów czekając,
Niepodobnym obyczajem⁶⁴²,
Nie począwszy żyć, przestajem.

⁶³¹Ks. 2, Pieśń XV — motywy z licznych utworów Horacego (Carmina I 7, I 11, II 9, II 10, II 16, III 8, III 29, epod 13). [przypis redakcyjny]

⁶³²W przypisach gwiazdką oznaczono wyrazy, które są używane do dziś, ale których znaczenie w *Pieśniach* jest odmienne od znaczenia obecnego. [przypis edytorski]

⁶³³Apollo — w mit. gr. syn Zeusa i Latony, czasami utożsamiany z bogiem słońca Heliosem; był bogiem muzyki, poezji, łucznictwa, prorocत्व i sztuki lekarskiej. [przypis redakcyjny]

⁶³⁴Mars — w mit. rzym. bóg wojny. [przypis redakcyjny]

⁶³⁵*Czasem (...) pod sieć ugodzi* — aluzja do mitologicznej opowieści o tym, jak Wulkan (gr. Hefajstos) zarzucił sieć na kochających się Marsa (gr. Aresa) i Wenus (gr. Afrodytę), i zawstydził ich przed innymi bogami. [przypis redakcyjny]

⁶³⁶*słusze* (starop.) — jest rzeczą słuszną, przystoi. [przypis redakcyjny]

⁶³⁷*odejmać się frasunkowi* — uwolnić się od frasunku. [przypis redakcyjny]

⁶³⁸*niewdzięczny** — niemiły (por. dzisiejsze wyrażenie: niewdzięczne zadanie). [przypis redakcyjny]

⁶³⁹*Uderzyć (...) o ziemię* — porzucić. [przypis redakcyjny]

⁶⁴⁰*w twardej nocy* — w niedostępnej ciemności, tajemnicy (znaczenie wyrażenia nie do końca jasne). [przypis redakcyjny]

⁶⁴¹*na Boga wkładaj* — powierzaj Bogu. [przypis redakcyjny]

⁶⁴²*Niepodobnym obyczajem* — w sposób niemożliwy do pojęcia. [przypis redakcyjny]

Pieśń XVI⁶⁴³⁶⁴⁴

Nic po tych zbytnich potrawach, nic po tym
Srebrze na służbie⁶⁴⁵ i obiciu złotym;
Nam k woli⁶⁴⁶, kędy róża pozno kwitnie
Nie szukaj zbytnie⁶⁴⁷.

Dobra-ć i miętka⁶⁴⁸, co ją najdzie wszędzie⁶⁴⁹;
A kiedy równe⁶⁵⁰ towarzystwo siędzie,
Prędką dobra myśl, a tym jeszcze chutniej⁶⁵¹,
Gdy nie bez lutniej.

Lutnia — wódz tańców i pieśni uczonych,
Lutnia — ochłoda myśli utrapionych:
Ta serce miękczy swym głosem przyjemnym
Bogom podziemnym⁶⁵².

Pieśń XVII⁶⁵³

Niegodzien tego ten świat zawikłany,
Aby miał na nim rozumem nadany⁶⁵⁴
Człowiek polegać, a swe szczęśliwości
Sadzić na jego płoczej odmienności⁶⁵⁵.

Co ma ten żywot, na co by bezpiecznie
Człowiek mógł kazać⁶⁵⁶? Niedługo kóniecznie⁶⁵⁷
Doniesie czasę⁶⁵⁸ pachołek do gęby,
A przedsię i w tym straci czasem zęby⁶⁵⁹.

Morze nie stoi nigdy, zawsze płynie:
Teraz kędzierze⁶⁶⁰ nastrzępi, w godzinie

⁶⁴³Ks. 2, Pieśń XVI — w pieśni pojawia się wiele motywów z utworów Horacego (Carmina I 32, I 38).

[przypis redakcyjny]

⁶⁴⁴W przypisach gwiazdką oznaczono wyrazy, które są używane do dziś, ale których znaczenie w *Pieśniach* jest odmienne od znaczenia obecnego. [przypis edytorski]

⁶⁴⁵na służbie — w miejscu, gdzie się przechowuje naczynia stołowe. [przypis redakcyjny]

⁶⁴⁶nam k woli (starop.) — dla nas. [przypis redakcyjny]

⁶⁴⁷zbytnie (starop.) — zbytnio; bardzo. [przypis redakcyjny]

⁶⁴⁸miętka — zdr. od: mięta. [przypis redakcyjny]

⁶⁴⁹co ją najdzie wszędzie — którą można wszędzie znaleźć. [przypis edytorski]

⁶⁵⁰równe — dobrane. [przypis redakcyjny]

⁶⁵¹chutniej — chętniej, bardziej ochoczo (por. chuć). [przypis redakcyjny]

⁶⁵²serce miękczy (...) *Bogom podziemnym* — aluzja do postaci Orfeusza, który potrafił poruszyć za pomocą swej muzyki Furie („jędze”), a nawet rzeczy nieożywione. Kiedy zmarła jego żona Eurydyka, udał się do podziemi i tak oczarował Plutona, że uwolnił on Eurydykę pod warunkiem, że Orfeusz nie odwróci się, dopóki nie wyjdą na ziemię. Kiedy już mieli postawić swe stopy na ziemi, Orfeusz odwrócił się i Eurydyka natychmiast zniknęła. Ogromny żal Orfeusza po powtórnej stracie żony tak rozwścieczył trackie kobiety, że w czasie jednej z orgii z okazji bachanaliów rozerały go na strzępy; zob. też: Ks. 1, *Pieśń XXI*, Ks. 2, *Pieśni II* oraz Ks. 2, *Pieśni VI*. [przypis redakcyjny]

⁶⁵³W przypisach gwiazdką oznaczono wyrazy, które są używane do dziś, ale których znaczenie w *Pieśniach* jest odmienne od znaczenia obecnego. [przypis edytorski]

⁶⁵⁴nadany (starop.) — obdarzony. [przypis redakcyjny]

⁶⁵⁵płocza odmienność — niespokojna zmienność. [przypis redakcyjny]

⁶⁵⁶na co by bezpiecznie (...) mógł kazać — na czym mógłby polegać bez zastrzeżeń. [przypis redakcyjny]

⁶⁵⁷kóniecznie — zaprawdę. [przypis redakcyjny]

⁶⁵⁸czasza (daw.) — płaski, ozdobny kielich. [przypis redakcyjny]

⁶⁵⁹Doniesie czaszę... — aluzja do przysłowia gr., mającego też rzym. i pol. odpowiedniki, mówiącego, że wiele rzeczy leży między ustami a brzegiem pucharu. [przypis redakcyjny]

⁶⁶⁰kędzierze (starop.) — kędziory, do których porównano fale morskie. [przypis redakcyjny]

Dnem wzgórze stanie, a ogromne wały⁶⁶¹
Wysokich będą obłoków sięgały.

Cnota mój kompas⁶⁶², który nie w pół nocy,
Ale w pół zbytków bije. Niech się smoczy
I wszystko bydło Proteowe⁶⁶³ jeży,
Łódź moja przedsię swym pędem pobieży.

*Pieśń XVIII*⁶⁶⁴⁶⁶⁵

Ucieszna⁶⁶⁶ lutni, w której słodkie strony⁶⁶⁷
Bijąc, Amfijon⁶⁶⁸ kamień rozproszony
Zwabił na kupę, a z chętniej opoki
Wstał mur szeroki.

Niemowna⁶⁶⁹ przedtym ani ulubiona,
Dziś na wszytek świat wielce zalecona⁶⁷⁰,
Zaśpiewaj, co by trudnej⁶⁷¹ Bogumiły
Uszy lubiły.

Która jakoby źróbek⁶⁷² niełapany
Ani pasterzką ręką ugłaskany
Ucieka w pole, a pędem człowieka
Mija z daleka.

Ty umiesz tygry, umiesz lasy wodzić
I bieg pochopnym⁶⁷³ strumieniom zagrozić;
Tobie ustąpił stróż nieokrócony⁶⁷⁴
Piekielnej brony⁶⁷⁵,

Cerber⁶⁷⁶, chocia mu wściekły łeb nakrywa
Sto srogich wężów, a para smrodliwa
I sproсна piana ciecze między zęby
Z trojaki⁶⁷⁷ gęby.

⁶⁶¹wał (starop.) — fala. [przypis redakcyjny]

⁶⁶²kompas — tu: zegar (kompasem nazywano wówczas zegar słoneczny). [przypis redakcyjny]

⁶⁶³bydło Proteowe — być może chodzi o foki Okeanosa, których pasterzem był Proteus (*Odyseja*, ks. IV).

[przypis redakcyjny]

⁶⁶⁴Ks. 2, Pieśń XVIII — pieśń jest parafrazą ody Horacego (*Carmina* III 11) noszącej tytuł *Ad Mercurium* (*Do Merkuriusza*). [przypis redakcyjny]

⁶⁶⁵W przypisach gwiazdką oznaczono wyrazy, które są używane do dziś, ale których znaczenie w *Pieśniach* jest odmienne od znaczenia obecnego. [przypis edytorski]

⁶⁶⁶ucieszny (daw.) — przynoszący radość. [przypis redakcyjny]

⁶⁶⁷strony (daw.) — struny. [przypis redakcyjny]

⁶⁶⁸Amfijon — Amfion: w mit. gr. muzyk, który potrafił za pomocą dźwięku liry przenosić kamienie używane do budowania murów Teb, w których panował; zob. też Ks. 1, *Pieśń XXI*. [przypis redakcyjny]

⁶⁶⁹niemowny (daw.) — niemy. [przypis redakcyjny]

⁶⁷⁰zalecony (daw.) — sławny. [przypis redakcyjny]

⁶⁷¹trudny — tu: nieprzystępny. [przypis redakcyjny]

⁶⁷²źróbek — źrebak (obecnie gwarowe: źróbek). [przypis redakcyjny]

⁶⁷³pochopny (daw.) — prędki, wartki. [przypis redakcyjny]

⁶⁷⁴nieokrócony (starop.) — nie dający się zjednać. [przypis redakcyjny]

⁶⁷⁵brona (daw.) — brama; zob. też: Ks. 2, *Pieśń XIII*, w. 43. [przypis redakcyjny]

⁶⁷⁶Tobie ustąpił stróż (...) / *Piekielnej brony*, / *Cerber* — aluzja do historii Orfeusza, który wybrał się do Hadesu śladem swej zmarłej żony Eurydyki; zob. też objaśnienia do *Pieśni XXI*, Ks. 1. [przypis redakcyjny]

⁶⁷⁷trojaki — potrójny. [przypis redakcyjny]

Biedny Iksyjon, Tytyjus⁶⁷⁸ zmiękczoney⁶⁷⁹,
Rozśmiał się nie chcąc; i dzban osuszony
Stał chwilę, za czym⁶⁸⁰ cieszył twój rym drogi
Dziewki niebog⁶⁸¹.

Niech Bogumiła srogość jadowitą
Złych panien słyszy i wody niesytą
Banię bezdenną, i pomstę nieskorą,
Którą źli biorą

Na drugim świecie. Bo co, prze żywego
Boga, już mogły uczynić gorszego?
Pomordowały, jędze niecotliwe,
Mężę właściwe⁶⁸².

Jedna z nich, wierna łożu małżeńskiemu⁶⁸³,
Przeciwno ojcu krzywoprzysiężnemu
Zacnie skłamała: panna czci⁶⁸⁴ bez końca
Pod kręgiem słońca.

Która: «Wstań — rzekła — wstań, mężu, by wieczny
Sen⁶⁸⁵ na cię nie padł, skądś ty bezpieczny⁶⁸⁶;
Schroń się przed ojcem i przed bezecnami
Siostrami zlemi,

Które jak lwice z głodu nieznośnego
Wpadwszy na stado, każda morzy⁶⁸⁷ swego;
Ja, litościwsza, ani cię chcę tykać,
Ani zamykać.

Mnie niechaj ojciec trzyma w pęcie srogim,
Żem lutość miała nad mężem ubogim;
Mnie niechaj zaśle⁶⁸⁸ w pogańskie narody
Przez morskie wody.

Idź, gdzie cię nogi i wiatry powiodą,
Za tą życzliwej ćmy⁶⁸⁹ nocnej pogodą⁶⁹⁰;
Idź zdrów, a skargę na mogiłę smętną
Włóż więc pamiętną⁶⁹¹».

⁶⁷⁸Iksyjon, Tytyjus — Iksjon za znieważenie Junony został wtrącony do Tartaru, gdzie cierpi męki przywiązany do koła ognistego; Totyos, mityczny olbrzym, prześladowca Latony, pokonany przez jej dzieci, Apollina i Dianę odbywa okrutną karę w Hadesie: dwa sępy wyżerają mu wątrobę, która wciąż odrasta. [przypis redakcyjny]

⁶⁷⁹zmiękczoney — czujący ulgę, rozbrojony. [przypis redakcyjny]

⁶⁸⁰za czym — następnie. [przypis redakcyjny]

⁶⁸¹dzban — w którym nosiły wodę Danaidy (Dziewki niebog) skazane za zabicie mężów (zob. w. 31–32) na wieczne napełnianie beczki bez dna (czyli bani bezdennej z w. 27); w mit. gr. Danaidy czerpały wodę za pomocą sit. [przypis redakcyjny]

⁶⁸²właściwy — tu: własny. [przypis redakcyjny]

⁶⁸³Jedna (...) wierna łożu małżeńskiemu — tylko jedna z Danaid, Hypermnestra, oszczędziła męża, Lynkeusa. [przypis redakcyjny]

⁶⁸⁴panna czci — panna posiadająca cześć. [przypis redakcyjny]

⁶⁸⁵wieczny sen — śmierć. [przypis redakcyjny]

⁶⁸⁶skądś ty bezpieczny — stąd, skąd nie spodziewasz się niebezpieczeństwa. [przypis redakcyjny]

⁶⁸⁷morzyć — mordować. [przypis redakcyjny]

⁶⁸⁸zaśle — wyśle. [przypis redakcyjny]

⁶⁸⁹ćma (daw.) — ciemność. [przypis redakcyjny]

⁶⁹⁰pogoda — tu: odpowiednia pora. [przypis redakcyjny]

⁶⁹¹Włóż (...) pamiętną — umieść na dowód pamięci. [przypis redakcyjny]

Pieśń XIX⁶⁹²

Jest kto, co by wzgardziwszy te doczesne rzeczy
Chciał ze mną dobrą tylko sławę mieć na pieczy,
A starać się, ponieważ musi zniszczyć ciało,
Aby imię przynamniej po nas tu zostało?

I szkoda zwać człowiekiem, kto bydłęcę⁶⁹³ żyje,
Tkając⁶⁹⁴, lejąc w się wszystko, póki zstawa⁶⁹⁵ szyje;
Nie chciał nas Bóg położyć równo z bestyjami:
Dał nam rozum, dał mowę, a nikomu z nami.

Przeto chciejmy wziąć przed się⁶⁹⁶ myśli godne siebie,
Myśli ważne na ziemi, myśli ważne w niebie;
Służmy poczciwej⁶⁹⁷ sławie, a jako kto może,
Niech ku pożytku dobra spólnego pomoże.

Komu dowcipu⁶⁹⁸ równo z wymową⁶⁹⁹ dostaje,
Niech szczepi między ludźmi dobre obyczaje;
Niechaj czyni porządek, rozterkom zabiega⁷⁰⁰,
Praw ojczystych i pięknej swobody przestrzega.

A ty, coć Bóg dał siłę i serce⁷⁰¹ po temu,
Uderz się⁷⁰² z poganinem, jako słusze⁷⁰³ cnemu;
Prostak⁷⁰⁴ to, który wojsko z wielkości szacuje:
Zwycięstwo liczby nie chce, męstwa potrzebuje.

Śmiałemu wszędy równo, a o wolność miłą
Godzi się oprzeć⁷⁰⁵ by więc i ostatnią siłą;
Nie przegra, kto frymarczy na sławę żywotem⁷⁰⁶,
Azaby go lepiej dał⁷⁰⁷ w cieniu darmo potem?

⁶⁹²W przypisach gwiazdką oznaczono wyrazy, które są używane do dziś, ale których znaczenie w *Pieśniach* jest odmienne od znaczenia obecnego. [przypis edytorski]

⁶⁹³*bydłęcę* (starop.) — jak bydło (bydłęcę, po bydlecemu). [przypis redakcyjny]

⁶⁹⁴*tkać* (daw.) — wpychać. [przypis redakcyjny]

⁶⁹⁵*zstawa* (starop.) — starcza. [przypis redakcyjny]

⁶⁹⁶*wziąć przed się* (starop.) — rozważyć. [przypis redakcyjny]

⁶⁹⁷*poczciwy* (starop.) — szlachetny (godny czci), dobry. [przypis redakcyjny]

⁶⁹⁸*dowcip* (daw.) — rozum, inteligencja, talent. [przypis redakcyjny]

⁶⁹⁹*wymowa* — tu: krasomówstwo, umiejętność przemawiania. [przypis redakcyjny]

⁷⁰⁰*rozterkom zabiega* — zapobiega sporom, waśniom. [przypis redakcyjny]

⁷⁰¹*serce* — tu: odwaga. [przypis redakcyjny]

⁷⁰²*uderz się* — zderz się, stań do walki. [przypis redakcyjny]

⁷⁰³*słusze* (starop.) — jest rzeczą słuszną, przystoi; zob. też: Ks. 2, *Pieśń XV*, w. 9. [przypis redakcyjny]

⁷⁰⁴*prostak* — głupiec. [przypis redakcyjny]

⁷⁰⁵*o wolność (...) się oprzeć* — walczyć w obronie wolności. [przypis redakcyjny]

⁷⁰⁶*fymarczy na sławę żywotem* — wymienia żywot na sławę (fymarczyć nie ma tu dzisiejszego pejoratywnego znaczenia). [przypis redakcyjny]

⁷⁰⁷*dać [żywot]* — umrzeć. [przypis redakcyjny]

Pieśń XX⁷⁰⁸⁷⁰⁹

Jaką, rozumiesz, zazdrość zjednałeś sobie,
Zacny biskupie, w mojej małej osobie⁷¹⁰,
Żeś mię z domu wyciągnął w te dalsze strony
Od małych dzieci i od teskliwej⁷¹¹ żony?

Nie myślić ona o tym, że ja przy tobie
Głowy nie ufrasuję by namniej sobie;
Że w twym pałacu mieszkam, że przy twym boku
Siadam; koń mój, sługa mój na twym obroku⁷¹².

Rychlej, niesposobnego⁷¹³ będąc świadom
Zdrowia mego, frasuje swe serce doma,
Żebych jakiej choroby nagłej nie użył⁷¹⁴,
Nie mając, kto by mi w tym jej sercem⁷¹⁵ służył.

Ciężar także domowy, społeczny nama⁷¹⁶,
Teraz w mej niebytności musi nieść sama,
Strzegąc w domu porządku, warując⁷¹⁷ szkody,
Dziatek lichych⁷¹⁸ pilnując, zakładów zgody⁷¹⁹.

Któż wie, jeśli i tego przed sie nie bierze⁷²⁰
(Acz wątpić nie potrzeba o mojej wierze),
Że na świecie rodzą się takowe ziola,
Których smak pamięć domu wygładza zgoła⁷²¹;

Że taka jest muzyka i takie strony⁷²²,
Których człowiek słuchając, już ani żony,
Ani dzieci nawiedzi⁷²³, ale w niewoli
Pod pany sromotnymi⁷²⁴ wiecznie trwać woli.

To i czego jest więcej, zawždy w miłości
Serca trapi, chocia też zstawa⁷²⁵ ufności;
A ty nie bądź przyczyną, biskupie drogi,
Niczyjej, lubo słusznej, lub płonej⁷²⁶ trwogi.

⁷⁰⁸Ks. 2, Pieśń XX — poeta przebywający na dworze biskupa Piotra Myszkowskiego wyraża swoją tęsknotę za żoną. W pieśni tej widoczny jest duży wpływ elegii Propercjusza poświęconych rozłące ukochanych z powodu podróży. [przypis redakcyjny]

⁷⁰⁹W przypisach gwiazdką oznaczono wyrazy, które są używane do dziś, ale których znaczenie w *Pieśniach* jest odmienne od znaczenia obecnego. [przypis edytorski]

⁷¹⁰zazdrość zjednałeś (...) w mojej małej osobie — spowodowała zazdrość (u żony) o moją skromną osobę. [przypis redakcyjny]

⁷¹¹teskliwy (starop.) — smutny; tęskniący. [przypis redakcyjny]

⁷¹²na twym obroku — na twym utrzymaniu; obrok: pokarm dla koni. [przypis redakcyjny]

⁷¹³niesposobny — słaby. [przypis redakcyjny]

⁷¹⁴użyć — doznać. [przypis redakcyjny]

⁷¹⁵jej sercem — z takim sercem, jak ona. [przypis redakcyjny]

⁷¹⁶społeczny nama (starop.) — wspólny nam. [przypis redakcyjny]

⁷¹⁷warując — strzegąc się. [przypis redakcyjny]

⁷¹⁸liczy (daw.) — słaby, drobny. [przypis redakcyjny]

⁷¹⁹zakładów zgody — rękojmi („zakładników”) zgody (mażeńskie). [przypis redakcyjny]

⁷²⁰przed sie nie bierze — nie rozważa. [przypis redakcyjny]

⁷²¹takowe ziola, / Których smak pamięć domu wygładza — prawdopodobnie aluzja do przygody towarzyszy Odyseusza, który spożywszy lotos stracili pamięć i nie chcieli wracać do ojczyzny; wygładzać pamięć: zacierać. [przypis redakcyjny]

⁷²²strony (daw.) — struny. [przypis redakcyjny]

⁷²³nawiedzić (daw.) — odwiedzić. [przypis redakcyjny]

⁷²⁴sromotny (daw.) — bezwstydnny, przynoszący hańbę. [przypis redakcyjny]

⁷²⁵zstawa (strop.) — nie brak. [przypis redakcyjny]

⁷²⁶płony (starop.) — bezpodstawny. [przypis redakcyjny]

Ale złóż, jakoś rozwiódł, bo acz oboje
Twój urząd niesie⁷²⁷, wszakże wyroki twoje
Na ludzkiej chęci wiszą⁷²⁸: i ja, i ona
Nie pragniewa do śmierci być rozdzielona⁷²⁹.

*Pieśń XXI*⁷³⁰⁷³¹

Srogie łańcuchy na swym sercu czuję;
Lecz to szczęściem szacuję⁷³²,
Żem jest tak pięknym sidłem ułowiony;
Wesoło żywę⁷³³, w trosce położony,
A w tym swoim wzdychaniu
Mam rozkosz⁷³⁴ przeciw⁷³⁵ ludzkiemu mniemaniu,
Oczy dziwnej piękności,
W których się wszytki znajdują wdzięczności⁷³⁶.
Dzień to błogosławiony,
Kiedym ja waszym sidłem upleciony⁷³⁷.

*Pieśń XXII*⁷³⁸⁷³⁹

Proszę, jeśli się z tobą co śpiewało,
Co by i ten rok, i dalej trwać miało,
Powiedz słowieński rym, o wielostrona⁷⁴⁰
Lutni złocona,

Mytyleńskiego mieszkańca⁷⁴¹ przed laty
Zabawo, który, choć w boju zębaty⁷⁴²,
Przedsię śrzód mieczów lub też nawę w biegu
Przybił do brzegu.

Muzy parnaskie i należęc wina⁷⁴³,
I Afrodytę, i z nią jejże syna⁷⁴⁴
I Lyka⁷⁴⁵ z czarnym włosem i czarnema
Śpiewał oczema,

⁷²⁷ *oboje / Twój urząd niesie* — obie (te sprawy) należą do twojego urzędu. [przypis redakcyjny]

⁷²⁸ *Na ludzkiej chęci wiszą* — zależą od ludzkiej chęci. [przypis redakcyjny]

⁷²⁹ *pragniewa (...)* rozdzielona — pragniemy, rozdzieleni (starop. liczba podwójna). [przypis redakcyjny]

⁷³⁰ Ks. 2, Pieśń XXI — w pieśni pojawiają się liczne motywy z poezji Francesca Petrarki. [przypis redakcyjny]

⁷³¹ W przypisach gwiazdką oznaczono wyrazy, które są używane do dziś, ale których znaczenie w *Pieśniach* jest odmienne od znaczenia obecnego. [przypis edytorski]

⁷³² *szczęściem szacuję* — uważam za szczęście. [przypis redakcyjny]

⁷³³ *żywę* (starop. forma 1 os. lp.) — żyję. [przypis redakcyjny]

⁷³⁴ *rozkosz** (starop.) — przyjemność, zadowolenie (znaczenie nieco inne niż obecnie). [przypis redakcyjny]

⁷³⁵ *przeciw* — wbrew. [przypis redakcyjny]

⁷³⁶ *wdzięczności* — tu: wdzięki. [przypis redakcyjny]

⁷³⁷ *upleciony* — schwytyany, opleciony. [przypis redakcyjny]

⁷³⁸ Ks. 2, Pieśń XXII — pieśń jest parafrazą ody Horacego (Carmina I 32) noszącej tytuł *Ad lyram (Do liry)*. [przypis redakcyjny]

⁷³⁹ W przypisach gwiazdką oznaczono wyrazy, które są używane do dziś, ale których znaczenie w *Pieśniach* jest odmienne od znaczenia obecnego. [przypis edytorski]

⁷⁴⁰ *wielostrona* — wielostronna. [przypis redakcyjny]

⁷⁴¹ *Mytyleński mieszkaniec* — chodzi o Alkajosa z Mytyleny, poetę gr. żyjącego w VII w. p.n.e. [przypis redakcyjny]

⁷⁴² *zębaty* — zaciekły. [przypis redakcyjny]

⁷⁴³ *należęca wina* — Bachus (mityczny wynalazca i bóg wina). [przypis redakcyjny]

⁷⁴⁴ *jejże syna* — synem Afrodyty był Amor. [przypis redakcyjny]

⁷⁴⁵ *Lyk* — Lycus, chłopiec, którego urodę i wdzięki opiewał Alkajos. [przypis redakcyjny]

O czci Febowa⁷⁴⁶ i stołów złożonych
Kraso niebieskich, o myśli strapionych
Wdzięczna ochłodo⁷⁴⁷, i mnie sprzyjażliwam⁷⁴⁸
Bądź, gdy cię wzywam!

*Pieśń XXIII*⁷⁴⁹

Nie zawždy, piękna Zofija,
Róża kwitnie i lelija;
Nie zawždy człek będzie młody
Ani tej, co dziś, urody.

Czas ucieka jak woda,
A przy nim leci Pogoda⁷⁵⁰
Zebrawszy włosy na czoło:
Stąd jej łapaj, bo w tył goło.

Zima bywszy zejdzie snadnie⁷⁵¹;
Nam, gdy śniegiem włos przypadnie,
Już wiosna, już lato minie,
A ten z głowy mróz nie zginie.

*Pieśń XXIV*⁷⁵²⁷⁵³

Niezwykłym i nie leda⁷⁵⁴ piórem opatrzony
Polecę precz, poeta, ze dwojej⁷⁵⁵ złożony
Natury: ani ja już przebywać na ziemi
Więcej będę, a więtszy nad zazdrość, ludnemi

Miasty wzgardzę. On, w równym szczęściu urodzony,
On ja, jako mię zowiesz, wielce ulubiony
Mój Myszkowski⁷⁵⁶, nie umrę ani mię czarnemi
Styks⁷⁵⁷ niewesoła zamknie odnogami swemi.

Już mi skóra chropawa padnie⁷⁵⁸ na goleni,
Już mi w ptaka białego wierch sie głowy mieni;
Po palcach wszędy nowe piórka sie puszczają,
A z ramion sążeniste skrzydła wyrastają.

⁷⁴⁶czci Febowa — chlubo Feba-Apollina, opiekuna muz, grającego też na lutni. [przypis redakcyjny]

⁷⁴⁷ochłoda — tu: pociecha. [przypis redakcyjny]

⁷⁴⁸sprzyjażliwam — życzliwą, sprzyjającą. [przypis redakcyjny]

⁷⁴⁹W przypisach gwiazdką oznaczono wyrazy, które są używane do dziś, ale których znaczenie w *Pieśniach* jest odmienne od znaczenia obecnego. [przypis edytorski]

⁷⁵⁰Pogoda — bogini Okazja (Occasio, gr. Kajros) przedstawiana właśnie z włosami na czole i łysym („gołym”) tyłem głowy. [przypis redakcyjny]

⁷⁵¹Zima bywszy zejdzie snadnie — zima przybywszy, łatwo ustąpi. [przypis redakcyjny]

⁷⁵²Ks. 2, Pieśń XXIV — pieśń jest parafrazą ody Horacego (Carmina II 20) noszącej tytuł *Ad Maecenatem* (*Do Mecenasa*). [przypis redakcyjny]

⁷⁵³W przypisach gwiazdką oznaczono wyrazy, które są używane do dziś, ale których znaczenie w *Pieśniach* jest odmienne od znaczenia obecnego. [przypis edytorski]

⁷⁵⁴nie leda (starop.) — niezwykłym (nie lada). [przypis redakcyjny]

⁷⁵⁵dwojej (starop.) — dwojakiej (tu: ludzkiej i ptasiej). [przypis redakcyjny]

⁷⁵⁶Myszkowski — biskup Piotr Myszkowski, przyjaciel i protektor Kochanowskiego wymieniony tu jest w miejsce Mecenasa. [przypis redakcyjny]

⁷⁵⁷Styks — rzeka w Hadesie, greckiej krainie umarłych (r. z., jak w języku gr.). [przypis redakcyjny]

⁷⁵⁸padnie — pokrywa. [przypis redakcyjny]

Terazże nad Ikara⁷⁵⁹ prędszy przeważnego⁷⁶⁰
Puste brzegi nawiedzę Bosfora hucznego⁷⁶¹
I Syrty Cyrenejskie⁷⁶², Muzom poświęcony
Ptak, i pola zabiegłe⁷⁶³ za zimne Tryjony⁷⁶⁴.

O mnie Moskwa i będą wiedzieć Tatarowie,
I różnego mieszkańcy świata Anglikowie,
Mnie Niemiec i waleczny Hiszpan, mnie poznają,
Którzy głęboki strumień Tybrowy pijają.

Niech przy próżnym⁷⁶⁵ pogrzebie żadne narzekanie,
Żaden lament nie będzie ani uskarżanie:
Świec i dzwonów zaniechaj, i mar drogo słanych,
I głosem żalobliwym żołtarzów⁷⁶⁶ śpiewanych.

⁷⁵⁹Ikara — grecki bohater mityczny, wznosił się na skrzydłach nad morze i zginął. [przypis redakcyjny]

⁷⁶⁰przeważny (starop.) — odważny. [przypis redakcyjny]

⁷⁶¹huczny — tu: huczący. [przypis redakcyjny]

⁷⁶²Syrty Cyrenejskie — zatoki w Afryce Pn. [przypis redakcyjny]

⁷⁶³zabiegły — znajdujący się daleko. [przypis redakcyjny]

⁷⁶⁴Tryjony — ziemie na północy. [przypis redakcyjny]

⁷⁶⁵próżny (starop.) — zbyteczny. [przypis redakcyjny]

⁷⁶⁶żołtarz (starop.) — psalm (dosł. psalterz). [przypis redakcyjny]

Wszystkie zasoby Wolnych Lektur możesz swobodnie wykorzystywać, publikować i rozpowszechniać pod warunkiem zachowania warunków licencji i zgodnie z *Zasadami wykorzystania Wolnych Lektur*.

Ten utwór jest w domenie publicznej.

Wszystkie materiały dodatkowe (przypisy, motywy literackie) są udostępnione na Licencji Wolnej Sztuki 1.3. Fundacja Wolne Lektury zastrzega sobie prawa do wydania krytycznego zgodnie z art. Art.99(2) Ustawy o prawach autorskich i prawach pokrewnych. Wykorzystując zasoby z Wolnych Lektur, należy pamiętać o zapisach licencji oraz zasadach, które spisaliśmy w *Zasadach wykorzystania Wolnych Lektur*. Zapoznaj się z nimi, zanim udostępnisz dalej nasze książki.

E-book można pobrać ze strony: <http://wolnelektury.pl/katalog/lektura/piesni>

Tekst opracowany na podstawie: *Pieśni Jana Kochanowskiego księgi dwoje*, Drukarnia Łazarzowa, Kraków, 1586

Wydawca: Fundacja Nowoczesna Polska

Publikacja zrealizowana w ramach projektu Wolne Lektury (<http://wolnelektury.pl>). Reprodukacja cyfrowa wykonana przez Bibliotekę Narodową z egzemplarza pochodzącego ze zbiorów BN.

Opracowanie redakcyjne i przypisy: Aleksandra Sekuła, Olga Sutkowska, Piotr Wilczek.

ISBN 978-83-288-0360-2

Wesprzyj Wolne Lektury!

Wolne Lektury to projekt fundacji Wolne Lektury – organizacji pożytku publicznego działającej na rzecz wolności korzystania z dóbr kultury.

Co roku do domeny publicznej przechodzi twórczość kolejnych autorów. Dzięki Twojemu wsparciu będziemy je mogli udostępnić wszystkim bezpłatnie.

Jak możesz pomóc?

Przekaż 1,5% podatku na rozwój Wolnych Lektur: Fundacja Wolne Lektury, KRS 0000070056.

Wspieraj Wolne Lektury i pomóż nam rozwijać bibliotekę.

Przekaż darowiznę na konto: [szczegóły na stronie Fundacji](#).